

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

**Americká diplomacie a druhá berlínská krize
v roce 1961**

Michal Novotný

Plzeň 2019

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra historických věd

Studijní program Historické vědy

Studijní obor Obecné dějiny

Bakalářská práce

**Americká diplomacie a druhá berlínská krize
v roce 1961**

Michal Novotný

Vedoucí práce:

Mgr. Martin Boček, Ph.D.

Katedra historických věd

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v plzni

Plzeň 2019

Chtěl bych poděkovat Mgr. Martinu Bočkovi, Ph.D. za vedení mé bakalářské práce, cenné rady a odborný dohled.

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2019

.....

Obsah

1	Úvod	1
2	Vývoj směřující k druhé berlínské krizi	3
2.1	Rozpory mezi vítězi druhé světové války	3
2.2	Německá otázka v období druhé světové války	4
2.3	Počátek studené války	6
2.4	Vývoj poválečného Německa	7
2.5	První berlínská krize	10
2.6	Vznik dvou německých států a jejich integrace do rozdílných struktur	12
3	Kulminace krize, situace v Berlíně a vyvrcholení krize	15
3.1	Situace před krizí	15
3.2	Ekonomická situace v Berlíně	16
3.3	Vyvrcholení krize	18
4	Americká diplomacie a druhá berlínská krize v roce 1961	21
4.1	John Fitzgerald Kennedy a jeho politika v letech 1960–1961	21
4.2	Jednání o berlínské otázce ve Vídni	23
4.3	Od Vídeňského summitu k operaci Rose	27
4.4	Po operaci Rose	29
4.5	Kennedyho návštěva v Berlíně	36
4.6	Důsledky stavby berlínské zdi a důsledky americké reakce na krizi	37
5	Závěr	38
6	Seznam použitých zkratk	42
7	Seznam použité literatury a pramenů	43
7.1	Vydaný pramen:	43
7.2	Literatura:	43
7.3	Studie/článek v časopise:	44
7.4	Internetový zdroj:	44
8	Shrnutí	45
9	Summary	46

1 Úvod

V roce 1961 vyvrcholila druhá berlínská krize. Vláda Německé demokratické republiky s podporou vlády Sovětského svazu socialistických republik učinila opatření, která oddělila východní sektor Berlína od sektorů západních. Byla vybudována neprostupná hranice, která se stala symbolem útlaku obyvatel východního bloku ze strany komunistické totality. Vzhledem k předchozímu vývoji nabyla tato krize mezinárodního charakteru a stala se významným třecím bodem mezi Sovětským svazem a Spojenými státy americkými. Druhou berlínskou krizi je tak možné zařadit k nejzávažnějším konfliktům studené války.

Cílem této bakalářské práce je především analýza postoje a postupu tehdejšího amerického prezidenta Johna Fitzgeralda Kennedyho v návaznosti na krizi. Dané téma v sobě také skýtá prostor pro hodnocení jeho reakcí. Předkládaná bakalářská práce je pak členěna chronologicky do tří kapitol, přičemž je věnována pozornost německé a berlínské otázce od počátku jejich vývoje v druhé světové válce až do roku 1961.

V první kapitole je popsán vývoj, který předcházel druhé berlínské krizi. Je zde věnována pozornost otázce vztahů v původní protiněmecké koalici během druhé světové války a jejímu následnému rozpadu. Mezi jejími hlavními představiteli propukl po roce 1945 otevřený ideologický spor a následný konflikt, později nazývaný studená válka. Dále je popsán vývoj poválečného Německa, které bylo v důsledku okupační správy rozděleno na několik územních celků, a následná transformace těchto celků na dva německé státy. V druhé kapitole, se autor věnuje vzniku druhé berlínské krize a analyzuje důvody, které krizi vyvolaly. Třetí kapitola je zaměřena na americkou diplomacii v roce 1961 a jejího hlavního představitele, prezidenta Spojených států, Johna Fitzgeralda Kennedyho. Tato kapitola také podrobněji sleduje, jak se druhá berlínská krize vyvíjela diplomaticky a snaží se zodpovědět co bylo příčinou, která nutila Spojené státy na krizi reagovat. V této části práce jsou popsány konkrétní kroky, které americká diplomacie učinila v návaznosti na krizi. V závěru kapitoly je sledován proces odeznění druhé berlínské krize a jsou nastíněny některé její důsledky.

Bakalářská práce byla zpracována na základě vydaných pramenů a odborné literatury v anglickém a českém jazyce. Z vydaných pramenů se jednalo převážně o přepisy konverzací a diplomatickou korespondenci formálního i neformálního charakteru. Zároveň byly použity přepisy projevů. Citované dokumenty v této práci pocházejí především z digitálních archivů dostupných na internetu. Nejprínosnější dokumenty jsem

čerpal z internetových stránek Ministerstva zahraničí Spojených států amerických z oddělení věnovaného diplomatické historii USA. Tyto stránky obsahují dokumenty týkající se zahraničních vztahů jednotlivých amerických administrativ, z nichž stěžejní pro mě byla administrativa prezidenta Kennedyho. Dále jsem našel mnoho užitečných dokumentů v díle *Studená válka 1954-1964. Sovětské dokumenty v českých archivech*, které shromáždili autoři Michal Reiman a Petr Luňák.

Z odborné literatury bylo pro zpracování této práce nejpřínosnější především dílo Fredericka Taylora s názvem *The Berlin Wall. 13 august 1961-9 november 1989*, který se ve svém díle zabývá berlínskou zdí od souvislostí vedoucích k jejímu postavení až po její pád. Další knihou, kterou jsem použil, byla práce od Roberta Dalleka s názvem *Nedokončený život. John F. Kennedy 1917–1963*. Tato kniha představuje zatím nejaktuálnější biografii prezidenta Kennedyho, která klade důraz jak na jeho soukromý, tak politický život. V otázce Kennedyho postojů se oba zmínění autoři shodují a hodnotí prezidenta jako politika, který vynaložil velké úsilí při řešení berlínské otázky. Více se však shodují s názorem, že prezidentovi nešlo o přímé vyřešení berlínské otázky, ale o udržení statu quo v oblasti a o zlepšení vzájemných vztahů mezi Spojenými státy a Sovětským svazem. Tento názor zastává i český autor Vladimír Nálečka, jehož dílo *Studená válka*, ve kterém je věnována pozornost celé studené válce od jejích počátků až do jejího konce, bylo pro zpracování mé práce taktéž stěžejní. Rovněž jsem čerpal informace ze studií a článků dostupných na internetu.

Na tomto místě pokládám za nezbytné objasnit používané termíny. V práci je často používán termín Amerika/americký, který má souvislost se státním útvarem Spojené státy americké. Dále v práci používám termín Německo/německý. Tímto termínem odkazuji na Německo, jako na geografický útvar. Termíny, které považují Německo za státní útvar jsou jinak přesněji vymezené. Další výjimečně termíny jsou uvedeny v poznámkách pod čarou.

2 Vývoj směřující k druhé berlínské krizi

2.1 Rozpory mezi vítězi druhé světové války

V druhé světové válce se spojily v koalici velmoci, jejichž zájmem bylo porazit nacistické Německo a válku vyhrát. Hospodářská a politická struktura, stejně tak jako poválečné zájmy a cíle těchto velmocí, byly natolik rozdílné, že tato protiněmecká koalice přestala brzy po válce spolupracovat. Členy této koalice za druhé světové války byly: Spojené státy americké (USA), v čele s prezidentem Franklinem Delano Rooseveltem, Velká Británie, v čele s ministerským předsedou Winstonem Churchillem, a Sovětský svaz socialistických republik (SSSR), jehož tehdejším hlavním představitelem byl Josif Vissarionovič Džugašvili, známý jako Stalin. Západní velmoci, tedy USA a Velká Británie si byly vědomy faktu, že bez pomoci SSSR nebude poražení nacistického Německa jednoduché. Stalin si uvědomoval to samé a chtěl toho využít. Od roku 1941 se jeho politika soustředila na vytvoření nárazníkového pásma na západní hranici SSSR právě ve prospěch Sovětů. Jinými slovy, po obratu¹ v druhé světové válce chtěl Stalin vytvořit prstenec satelitních států, které by Rudá armáda osvobodila od nacistů, a tyto státy by byly následně pod kontrolou SSSR.² Stalin vycházel z předpokladu, že USA se po válce stáhnou do svého, do té doby tradičního, izolacionismu a o dění v Evropě se nebudou zajímat. Zároveň předpokládal, že do té doby tradiční evropské západní mocnosti, kterými byly Velká Británie a Francie, budou souhlasit s jeho dominantní pozicí ve střední a východní Evropě.³ Američané však svůj postoj změnili, a politiku izolacionismu opustili, čímž se jejich zahraniční politika začala střetávat se zahraniční politikou SSSR. Stanovisko USA bylo vyloženo v telegramu z 5. prosince 1941, s uvedením, že politika Bílého domu je definována v Atlantické chartě, která neuznává jakékoli územní změny učiněné násilím nebo proti vůli obyvatelstva: „*Věříme, že naše poválečná politika byla vyjádřena v Atlantické Chartě, která v současnosti vyjadřuje postoj nejenom Spojených států, ale také postoj Velké Británie a Sovětského svazu.*“⁴ Na tomto základě nebyli západní spojenci ochotni uznat žádný z teritoriálních zisků

¹ Termínem „obrat“ je míněn přelom let 1942/43, kdy německé jednotky začaly na nápor Rudé armády ustupovat z Ruska, a západní spojenci začali vyvíjet nátlak na německé jednotky v Itálii. NIGRIN, Tomáš, *Izolovaný ostrov. Západní Berlín a jeho proměny po stavbě Berlínské zdi*, Praha 2013, s. 15.

² NÁLEVKA, Vladimír, *Světová politika ve 20. století*, 1. díl, Praha 1999, s. 177.

³ NÁLEVKA, Vladimír, *Studená válka*, Praha 2003, s. 12.

⁴ Telegram tajemníka Spojených států velvyslanci ve Velké Británii Johnu Gilbertu Winantovi, Washington, 5. 12. 1941. In: Dokumenty Foreign Relations of the United States (FRUS): Diplomatic Papers, 1941, General, The Soviet Union, Vol.I, [online], [cit. 19. 3. 2019]. Dostupné z: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1941v01/d207>.

SSSR z období jeho spolupráce s nacistickým Německem, ačkoliv o další účast SSSR v druhé světové válce nepochybně velmi stály.⁵ I přes vyjádření USA skrze Atlantickou chartu akceptovala administrativa prezidenta Roosevelta protektorskou pozici SSSR v oblasti střední a východní Evropy.⁶ Stalo se tak na sklonku druhé světové války.

Nenápadné třetí plochy byly prvním impulsem o neudržitelnosti jednoty koalice po konci války. Termínem „*Cold War*“ – studená válka charakterizoval americký finančník Bernard Baruch, ve své řeči sepsané americkým novinářem Herbertem Bayardem Swopem, poválečné konfliktní vztahy mezi USA a SSSR, které trvaly až do rozpadu SSSR.⁷ S koncem druhé světové války přišel i konec tradičních evropských mocností a o hlavní slovo ve světovém dění se přihlásily dvě supervelmoci, a to právě USA a SSSR. Jejich soupeření o vliv vytvořilo bipolární systém, který rozdělil svět na „Západ“ a „Východ“.⁸

2.2 Německá otázka v období druhé světové války

Již v době, kdy nebylo ještě zdaleka zřejmé, že nacistické Německo bude bezpodmínečně kapitulovat, objevily se první plány na to, jak uspořádat poválečnou Evropu. Nikdo nepochyboval o odpovědnosti nacistického státu za rozpoutání druhé světové války. Spojenci na tomto základě kalkulovali s jeho bezpodmínečnou kapitulací a jeho odevzdání do politické moci vítězů. Řešení německé otázky se tak stalo klíčem k poválečnému uspořádání Německa.⁹ Je jisté, že protiněmecká koalice diskutovala o problémech mírové obnovy Německa již od roku 1941. Například USA uvažovaly o Německu jako o federaci několika soustátí. Jistý podobný plán předložil F. D. Roosevelt na konferenci v Teheránu 1. prosince 1943. Stalin jako ve většině jednání americkým návrhům oponoval, ale vlastní konkrétní návrh nepředložil, ačkoli s ním pracoval. Když Teheránská konference v oblasti německé otázky nepřinesla uspokojivý výsledek, byla problematika postoupena nově vzniklé Evropské poradní komisi se sídlem v Londýně. Ani tato komise ale nedopěla k zásadní shodě. V roce 1944 byl představen Morgenthauův plán, který uvažoval o Německu jako o: „*Agrárním státu bez jakékoli průmyslové*

⁵ NÁLEVKA, *Světová politika*, 1. díl, s. 177.

⁶ NÁLEVKA, *Studená válka*, s. 13.

⁷ SAFIRE, William, *Islamofascism*. In: The New York Times Magazine, 1. 10. 2006, [online], [cit. 19. 3. 2019]. Dostupné z: https://www.nytimes.com/2006/10/01/magazine/01wwln_safire.html; *Cold War History Timeline*. In: Wilson Center [online], [cit. 19. 3. 2019]. Dostupné z: <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/theme/cold-war-history/timeline?year=1947>.

⁸ NÁLEVKA, *Studená válka*, s. 12.

⁹ NÁLEVKA, *Světová politika*, 1. díl, s. 243.

infrastruktury.¹⁰ Tento plán zahrnoval Německo jako celek a nepočítal s jeho rozdělením. I když měl tento plán vliv na budoucí jednání, tak nebyl jako komplex přijat.¹¹ Stalin pořád počítal se začleněním celého Německa do mocenského orbitu SSSR. Návrhů bylo skutečně mnoho a zabývalo se jimi mnoho politických představitelů i různých zainteresovaných osob. Pro představu se jím zabývala například špička německého komunistického exilu v SSSR, jako například Wilhelm Pieck, Walter Ulbricht a další.¹²

Faktem zůstává, že v souvislosti s německou otázkou se po celou dobu války Velká trojka¹³ shodla až na Jaltské konferenci pořádané mezi 4. až 11. únorem 1945. Dohoda se týkala pouze úpravy jediného bodu, a to článku 12 kapitulačních podmínek, která zdůraznila možnost rozdělení Německa. Tento bod představoval maximum, jinak se členové vlád shodli na tom, že v této chvíli nebyli připraveni plně a odpovědně řešit parcelaci Německa. Je nutné podotknout, že v danou chvíli šlo Velké trojce především o vítězství ve válce a o vymýcení nacismu v Evropě než o rozdělení země do sfér vlivu. Další řešení otázky měl z pověření Velké trojky na Jaltské konferenci na starosti zvláštní výbor v čele s britským ministrem zahraničí Anthony Edenem. Konkrétní návrhy výboru na rozdělení Německa byly opět odmítnuty ze strany SSSR.¹⁴

V otázce poválečného uspořádání Německa měla, mimo jiné, hlavní rozhodující podíl Postupimská konference, která se konala od 17. července do 2. srpna 1945 nedaleko Berlína. Vzhledem ke smrti F. D. Roosevelta 12. dubna 1945 byly USA zastoupeny novým prezidentem Harrym Trumanem a Winston Churchill byl během jednání nahrazen na postu ministerského předsedy Velké Británie Clementem Attleem na základě volebních výsledků.¹⁵ Jediný, kdo z tzv. Velké trojky zůstal, byl Stalin, jehož pozici zvýhodňoval fakt, že jako jediný státník měl po válce v domácí politice neotřesitelnou pozici a nemusel se ohlížet ve svém jednání na případnou opozici. Konference stanovila zásady okupační politiky v Německu založené na plánu „čtyř D“: denacifikaci, demokratizaci, dekartelizaci a demilitarizaci Německa. Truman předložil návrh rozdělení

¹⁰ Rada guvernérů Federálního rezervního systému, *Henry Morgenthau Jr.* In: Federal Reserve History [online], [cit. 19. 3. 2019]. Dostupné z: https://www.federalreservehistory.org/people/henry_morgenthau_jr.

¹¹ Tamtéž.

¹² NÁLEVKA, *Světová politika*, 1. díl, s. 243–245.

¹³ Obecné označení pro F. D. Roosevelta, J. V. Stalina a W. Churchilla.

¹⁴ NÁLEVKA, *Světová politika*, 1. díl, s. 245–246.

¹⁵ ORT, Alexandr, *Evropa 20. století*, Plzeň 2004, s. 140–141.

Německa na tři státy, ale Stalin se držel svého plánu na začlenění celého Německa do sovětské sféry vlivu.¹⁶

2.3 Počátek studené války

Bezprostředně po skončení druhé světové války nadále rostlo napětí mezi supervelmocemi. Americký prezident Truman zpochybnil Postupimské dohody, v Řecku se schylovalo k občanské válce, SSSR a Turecko vedly spor o kontrolu úžin, zesilovala íránská krize a asijské státy stanuly na prahu občanských válek. V jednotlivých konfliktech se začalo postupně projevovat soupeření USA a SSSR Dne 9. února 1946 Stalin ve svém proslovu kritizoval postup USA a Velké Británie a zpochybnil možnost poválečné spolupráce. Do vypjaté politické situace přispěl i Winston Churchill svým projevem z 5. března 1946 ve Fultonu, ve kterém obvinil SSSR z totalitních praktik na území cizích států a vyzval k vytvoření pevného svazku, který by byl schopný čelit komunistické hrozbě.¹⁷ Řekl: „*Od Štětína na Baltu po Terst na Jadranu byla přes kontinent spuštěna železná opona.*“¹⁸

Dalším indikátorem sporu mezi USA a SSSR byl tzv. Dlouhý telegram, sepsaný již 22. února 1946 velvyslancem USA v SSSR Georgem Frostem Kennanem, který varoval před světovým komunistickým hnutím, jehož hlavním cílem měla být i nadále porážka kapitalistického systému. Konstatoval, že je nemožné mírové soužití, a že účinným prostředkem obrany proti sovětské expanzi má být energický protiútok. Zároveň však upozorňoval, že v politice proti SSSR není místo pro zbytečná a prázdná gesta, která by protistrana mohla pokládat za projev slabosti.¹⁹ Na základě Dlouhého telegramu byla realizována nová koncepce zahraniční politiky USA. Prvním počinem této nové politiky byla Trumanova doktrína, která vedla k politice zadržování komunismu v Řecku a Turecku. Zmíněné státy byly označeny jako britská sféra vlivu. Od okamžiku kdy Stalin zpochybnil poválečnou spolupráci protiněmecké koalice, odmítl také angažování Velké Británie v dané oblasti, čímž by se Řecko a Turecko mohlo dostat právě do sovětské sféry vlivu. Navíc Velkou Británii zasáhla hospodářská krize. V zimě mezi lety 1946–1947 pak hospodářsky zcela zkolabovala a nebyla schopna se vůči SSSR politicky bránit. Závazky za Velkou Británii v oblasti Řecka a Turecka převzaly právě Spojené státy americké.²⁰

¹⁶ ORT, Alexandr, *Evropa 20. století*, Plzeň 2004, s. 143–144.

¹⁷ NÁLEVKA, *Studená válka*, s. 14.

¹⁸ Projev Winstona Churchilla, Fulton, 5. 3. 1946. In: Central Intelligence Agency Library, [online], [cit. 22. 3. 2019]. Dostupné z: <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/1946-03-05.pdf>.

¹⁹ NÁLEVKA, *Studená válka*, s. 13.

²⁰ NÁLEVKA, *Studená válka*, s. 17–23.

Trumanova doktrína spočívala v poskytnutí finanční pomoci Řecku a Turecku, které byly podle mínění USA ohroženy komunistickou agresí. Finanční pomoc přispěla k hospodářské stabilitě a zároveň k vyrovnání politického života. SSSR v čele se Stalinem reagoval okamžitou realizací utvoření tzv. sovětského bloku. Byly odmítnuty předchozí úvahy o specifických cestách sovětských satelitů k socialismu a byl aplikován „sovětský model“ spočívající v razantním převzetí moci komunisty v satelitních státech. Zároveň byl zvýšen sovětský zájem o dění v Číně a Koreji. SSSR nastoupil cestu střetu s imperialismem stejně tak, jako USA nastoupily odpor vůči komunismu.²¹

Jako poslední fázi počátku studené války lze definovat tzv. Marshallův plán, což byl plán na ekonomickou poválečnou obnovu Evropy, ve kterém se plně prosadila americká politika zadržování komunismu. 5. června 1947 státní tajemník USA generál George Catlett Marshall prezentoval veřejnosti projekt všestranné pomoci válkou zpustošené Evropě. Pomoc byla určena pro všechny a SSSR nebyl výjimkou. Nicméně při jednání o americkém návrhu v Paříži 27. června 1947 odmítl sovětský ministr zahraničí Vjačeslav Michajlovič Molotov požadavek na zveřejnění ekonomické bilance své země, což bylo nutností pro získání pomoci. SSSR následně ke stejnému postoji donutil i své satelity v obavě o jejich soudržnost ve sféře svého vlivu. Nehledě na sovětskou negaci byl Marshallův plán uskutečněn. Americký kongres schválil zákon o zahraniční pomoci 2. dubna 1948. Do států, které Marshallův plán přijaly, putovaly zemědělské a potravinové přebytky, průmyslové zboží, polotovary, výjimečné finanční půjčky a další formy pomoci. Díky realizaci Marshallova plánu se USA povedlo stabilizovat situaci v Evropě ve svůj politický prospěch, zadržet sovětskou expanzi a začít s realizací hospodářských a vojenských integračních procesů. Na druhou stranu od této chvíle bylo kompletně dokončeno utvoření již zmíněného bipolárního procesu, který rozdělil Evropu do sfér vlivů USA a SSSR. Spojené státy nepřímou uznaly sovětskou sféru vlivu ve střední a východní Evropě a k dokonalému vymezení hranice mocenského vlivu obou systémů v Evropě chyběla už pouze skutečná hranice, která byla následně vymezena rozdělením Německa na dvě části.²²

2.4 Vývoj poválečného Německa

V krátké době po válce vykryštovala v Německu dvě centra německé sociálnědemokratické strany (SPD). Jedním centrem strany bylo tzv. Hannoverské byro,

²¹ ORT, Alexandr, *Evropa 20. století*, Plzeň 2004, s. 153; NÁLEVKA, *Studená válka*, s. 17–23.

²² Tamtéž.

v jehož čele stál Kurt Schumacher. Mělo vazbu na někdejší londýnské předsednictvo strany, které se vrátilo z britského exilu. Druhým centrem byla tzv. Berlínská iniciativa, kde se prosadila socialistická levice okolo svého předáka Otty Grotewohla.²³

Komunistická strana Německa (KPD) v čele se svým hlavním představitelem Walterem Ulbrichtem neměla reálnou možnost dosáhnout vlády nad celým Německem demokratickým způsobem a ovládnout tak stát pro Stalina. Proto komunisté podpořili vznik nových politických stran, které by byly pod jejich kontrolou.²⁴ Ulbricht k tomuto procesu prohlásil: „*Musí to vypadat jako demokracie, ale všechno musíme mít v rukou my.*“²⁵ Tyto nově ustanovené politické strany, společně s SPD, a pod protektorátem KPD utvořily blok demokratických stran sloučený v jedinou Sjednocenou socialistickou stranu Německa (SED). Někteří politici přirozeně kalkulovali i s rozšířením SED do západních okupačních zón Německa, to však Schumacherovo centrum kategoricky odmítlo. Zatímco SED byla ovládána komunistickou exilovou špičkou, v západních okupačních zónách si SPD uchovala svoji samostatnost. V poválečném období vznikla v Německu také řada dalších politických uskupení. Jmenovitě například křesťanskodemokratická svobodná unie (CDU) v čele s Konradem Adenauerem nebo svobodná demokratická strana, jejímž předsedou se stal Theodor Heuss.²⁶

Německo bylo podle Postupimských dohod pokládáno po druhé světové válce za jednotnou hospodářskou a politickou jednotku, jejíž rozdělení do okupačních zón měl ukončit podpis mírové smlouvy mezi ním a vítězi. Vzhledem k popsánému vývoji sovětské expanzivní politiky však změnily USA svůj přístup k poraženému nepříteli. Ustoupily od původní politiky tvrdého míru a začaly ve shodě s Velkou Británií spolupracovat se západoněmeckými politickými stranami. Hlavním smyslem tohoto nového přístupu bylo kladení důrazu na zachování demokratických hodnot ve střední Evropě.²⁷ Tím byly zachovány Postupimské dohody a onen předpoklad, že Německo je jeden hospodářský a politický celek zkomplikoval budoucí proces rozdělení státu. Dále, na základě Postupimských dohod, bylo Německo rozděleno do okupačních zón. Původně na americkou, britskou a sovětskou okupační zónu. Stejně tak bylo rozděleno i hlavní německé město Berlín. Zároveň získaly západní mocnosti záruku volného přístupu do

²³ NÁLEVKA, *Světová politika*, 1. díl, s. 248.

²⁴ Tamtéž.

²⁵ TAYLOR, Frederick, *The Berlin Wall. 13 August 1961–9 November 1989*, London 2006, s. 52.

²⁶ NÁLEVKA, *Světová politika*, 1. díl, s. 247–248.

²⁷ WILKE, Manfred, *The Path to the Berlin Wall*, New York 2014, s. 128–128.

svých sektorů Berlína. Sověti umožnili vznik i francouzské okupační zóny, ale pouze za předpokladu, že vznikne na úkor jiné zóny než sovětské. Berlín, ač rozdělený na zmíněné sektory, se nacházel hluboko v sovětské okupační zóně. V praxi neměl žádný berlínský sektor faktickou hranici s jinou okupační zónou než se sovětskou.²⁸ V Postupimi se velmoci také dohodly, že následná řešení německé otázky budou postoupena Radě ministrů zahraničních věcí čtyř mocností, aby došlo ke vzájemné shodě.²⁹

V létě roku 1946 proběhla zásadní řečnická vystoupení, která více odhalila postoje okupačních mocností v Německu. Sovětský ministr zahraničí Molotov opět zdůraznil nutnost silného a sjednoceného Německa pod kontrolou SSSR. Odpovědí americké administrativy bylo vystoupení státního tajemníka USA Jamese Francise Byrnesa. Ve své řeči, inspirované Kennanovým Dlouhým telegramem a Churchillovým projevem ve Fultonu, akcentoval nutnost hospodářské a politické rekonstrukce Německa a jeho opětovné začlenění do Evropy jako demokratického státu.³⁰ Již od srpna 1946 jednali představitelé okupačních správ USA a Velké Británie se zástupci politických stran. Americké pásmo zahrnovalo Bavorsko, Hesensko, Bádensko-Würtenbersko a britské pásmo Hamburk, Dolní Sasko, Severní Porýní-Vestfálsko a Šlesvicko-Holštýnsko, přičemž v britském pásmu vznikaly jednotlivé země až od roku 1947. Jednání se nesla v atmosféře velmi špatné německé ekonomiky. Obyvatelé Německa strádali hladem a zimou, zásobování bylo nedostatečné a u občanů převládal pocit beznaděje. Je známo, že hlavním platidlem té doby se staly především americké cigarety, jimiž se hojně platilo na černém trhu. Situace se zlepšila díky americko-britské dohodě z 2. prosince 1946 uzavřené v New Yorku s platností od 1. ledna 1947. Díky čemuž byly odstraněny obchodní bariéry mezi americkou a britskou okupační zónou a celky byly spojeny v tzv. bizonii. Nespornou výhodou tohoto celku byla možnost amerického zásobování bizonie, které snížilo občanské nepokoje ve chvíli, kdy se Velká Británie sama potýkala s nedostatkem zásob v důsledku hospodářské krize. Další výhodou bylo, že tato část Německa obsahovala 60 % celoněmeckého území a zároveň ekonomicky nejvýkonnějšího území, což se mělo projevit v budoucnu. Ke spojení zmíněných zón došlo v době, kdy probíhaly nové diskuze o uzavření mírové smlouvy vítězných mocností s Německem, ale veškerá jednání v atmosféře začínající studené války zcela ztroskotala. Francie se navíc připojila k USA a Velké Británii a souhlasila s budoucím připojením své

²⁸ NIGRIN, s. 15–16.

²⁹ Tamtéž, s. 16.

³⁰ NÁLEVKA, *Světová politika*, 1. díl, s. 248.

zóny k bizonii. USA následně zastavily k 19. prosinci 1947 čerpání sovětských reparací z bizonie a na základě Kennanova Dlouhého telegramu se rozhodly společně s Velkou Británií o vytvoření západoněmeckého státu.³¹

2.5 První berlínská krize

Zásadním ekonomickým problémem bizonie byla od počátku jejího vzniku silně znehodnocená měna. Emise nových bankovek ve spolupráci mezi SSSR a USA selhala. Následně se supervelmoci začaly připravovat na separátní provedení měnových reforem. 8. dubna 1948 vznikla sloučením francouzského okupačního pásma a bizonie tzv. trizonie. Následně byla integrována do Organizace pro evropskou hospodářskou spolupráci a rozvoj, která byla vytvořena za účelem plnění Marshallova plánu.³² 20. června 1948 bylo na konferenci západních mocností v Londýně rozhodnuto o provedení separátní měnové reformy a o vytvoření ústavodárného shromáždění v trizonii. Parlamentní rada začala pracovat od 1. září 1948 a její činnost se stala impulsem k vytvoření dvou německých států. Přestože Stalin nebyl oficiálně informován o výsledcích zmíněné konference v Londýně, věděl o nich díky své rozvědce. Sovětské vedení začalo okamžitě stupňovat tlak v Berlíně a kalkulovat s možnými postupy, kterými by bylo možné přimět západní mocnosti k politickému i vojenskému ústupu z Berlína. Uvažovalo se o rozhodnutí omezit veškeré zásobovací spojení mezi Berlínem a trizonií. Nicméně omezení leteckého spojení bylo nakonec vyloučeno, protože s největší pravděpodobností by znamenalo válku a sovětské vedení si zároveň uvědomovalo leteckou převahu západu.³³

V polovině května 1948 následovalo rozhodnutí sovětského vedení k provedení separátní měnové reformy s tím, že vydaná měna by platila na území celého Berlína. Stalin tak předpokládal ekonomické vtažení západních sektorů města do sovětské zóny. Velitelé okupačních sil v trizonii, z nichž největší slovo měl americký generál Lucius Clay, oznámili 18. března 1948 sovětskému náčelníkovi vojenské administrativy v Německu Vasilijovi Danilovičovi Sokolovskijmu provedení měnové reformy v pásmech trizonie i v příslušných sektorech Západního Berlína k 20. červnu 1948. Sověti předem odmítli uznat západní měnu na území celého Berlína a 22. června 1948 přijali vlastní měnová opatření a o dva dny později, tedy 24. června byla na protest vůči

³¹ NÁLEVKA, *Světová politika*, 1. díl, s. 248–249.

³² Tamtéž, s. 250.

³³ Tamtéž, s. 251–254.

západním aktivitám vyhlášena úplná pozemní blokáda Berlína. Sověti uzavřeli veškeré pozemní přístupové komunikace, čímž znemožnili západním mocnostem zásobování Západního Berlína. Washington zvažoval reakci na nastalou situaci. Prolomení blokády silou by znamenalo válečný konflikt, který nikdo nechtěl riskovat, ale vzdát se práv v Západním Berlíně bylo pro západní spojence taktéž nemyslitelné. Východisko z krize našli generálové Lucius Clay a Curtis LeMay, kteří zrealizovali letecký most. Letadla dokázala zásobovat Západní Berlín tak, jak bylo potřeba a lze konstatovat, že do jisté míry byla povzbuzena morálka obyvatel města.³⁴

V létě roku 1948 byla podniknuta diplomatická jednání v Moskvě mezi Stalinem a velvyslanci USA, Velké Británie a Francie. Stalin trval na zrušení západoněmecké měny na území celého Berlína, souhlasu západních mocností na zavedení východoněmecké měny v Západním Berlíně a odložení výsledků Londýnské konference, čímž bylo myšleno především vytvoření ústavodárného shromáždění, a to alespoň do doby svolání nové konference všech čtyř mocností, která by se zaměřila na německou otázku. Odpovědí západních velmocí byl pokus o kompromis. Západní státy souhlasily se zavedením východoněmecké marky v Berlíně, ale nechtěly ustoupit od potvrzení výsledků Londýnské konference. Vedení v Moskvě pochopilo návrhy jako svůj úspěch a připravilo komuniké, ve kterém bylo zahrnuto moskevské stanovisko k měnové reformě na území západních sektorů Berlína, odvolání blokády k 15. srpnu 1948, ale mimo jiné také prohlášení o pozastavení ústavodárné činnosti západoněmeckého státu do konání konference čtyř mocností. Komuniké bylo kvůli poslednímu zmíněnému bodu Západem odmítnuto a další jednání uvízla na mrtvém bodě. Jediná možnost sovětského vítězství spočívala od této chvíle pouze na možném selhání leteckého mostu, což bylo očekáváno ze strany Sovětů převážně v zimním období. Letecký most k nelibosti SSSR i přes veškeré problémy fungoval velmi dobře a s postupem času byla zvyšována kapacita přepravovaných zásob. Stalin byl nakonec nucen ustoupit, protože sovětská blokáda Berlína se minula účinkem. Jasná demonstrace odhodlání západních spojenců čelit sovětskému tlaku a čím dál větší přesvědčení západoněmecké veřejnosti o potřebě vlastního státu vedla k obnoveným jednáním. Následně 4. května 1949 bylo dosaženo dohody o zrušení sovětské blokády Západního Berlína k datu 12. května 1949.³⁵

³⁴ NÁLEVKA, *Světová politika*, 1. díl, s. 251–254.

³⁵ Tamtéž.

2.6 Vznik dvou německých států a jejich integrace do rozdílných struktur

Po překonání první berlínské krize se konalo zasedání Rady ministrů zahraničních věcí v Paříži ve dnech od 23. května do 20. června 1949. Rada si kladla za cíl vyřešit otázku znovuoobnovení německé jednoty. Podle názoru západních mocností spočívala budoucnost Německa v připojení sovětské zóny k trizonii. Sovětské stanovisko se od konce války nezměnilo. Stalin pokračoval v úvahách o vedoucí roli sovětské zóny, která se měla stát formativním základem pro nové sjednocené Německo. Jediným úspěchem zasedání Rady bylo potvrzení dohody ze 4. května 1949 o odvolání blokády Berlína. Zasedání Rady ministrů v Paříži nemohlo zvrátit budoucí vývoj, protože obě německé zóny byly v tuto chvíli prakticky plně připravené k formování výrazně odlišných politických systémů. Stalin rezignoval na vizi „rudého“³⁶ Německa, když už v lednu 1948 prohlásil: „*Západ si vytvoří vlastní Německo a my rovněž přetvoříme východní Německo v naši državu.*“³⁷ Již od roku 1947 započalo budování různých státních institucí v sovětské zóně. Jednalo se především o bezpečnostní aparát v podobě zpravodajského oddělení a vytváření východoněmeckých policejních sil, které z praktického hlediska nahrazovaly armádu. Vše při tom bylo pod záštitou sovětského Lidového komisariátu pro vnitřní záležitosti, známého pod zkratkou NKVD.³⁸

V trizonii, jak již bylo zmíněno, působila od 1. září 1948 Parlamentní rada v čele s Konradem Adenauerem a měla za úkol vypracování ústavy pro budoucí západoněmecký stát. Klíčovou myšlenkou ústavy se stala teze tzv. Základního zákona, ve které se tvrdilo, že Německo jako stát nezaniklo, pouze bylo dezorganizováno. Nezanikla tedy jeho právní subjektivita a nemuselo být znovu konstituováno. Mohlo však být prozatímně organizováno v trizonii do znovuoobnovení německé jednoty.³⁹ Základní zákon vešel v platnost po svém schválení Parlamentní radou 24. května 1949 a plnil roli ústavy. I nadále ale zůstaly okupační zákony nadřazeny novému Základnímu zákonu, což v praxi znamenalo omezenou suverenitu nově vznikajícího státu. Po volbách do Spolkového sněmu v polovině srpna 1949 a po následném ustanovení Německého spolkového sněmu 7. září 1949 se stal Konrad Adenauer kancléřem a Theodor Heuss byl zvolen prezidentem nového německého státu. Byl tak dokončen proces formování

³⁶ Myšleno komunistické Německo podle sovětské vize.

³⁷ NÁLEVKA, *Světová politika*, 1. díl, s. 257.

³⁸ Tamtéž, s. 257–258.

³⁹ Tamtéž, s. 258.

Spolkové republiky Německo (SRN) s hlavním městem Bonnem. Západní Berlín dostal zvláštní status přidruženého spolkového státu.⁴⁰

Sovětská okupační správa odpovídala na dění v nově vznikající SRN průběžně. Již v květnu 1949 byla schválena ústava možného budoucího státu, která se velmi výrazně podobala ústavám států sovětského bloku s tím, že některé, především státní suverenity týkající se články měly pouze dekorativní charakter.⁴¹ Stejně jako Základní zákon SRN byla i tato ústava podřízena sovětskému okupačnímu zákonu. 7. října 1949, měsíc od vyhlášení SRN, vyhlásila Lidová rada, v podstatě prozatímní sněmovna v sovětské zóně, Německou demokratickou republiku (NDR) s hlavním městem Berlínem. Jejímž předsedou byl zvolen komunistický předák Wilhelm Pieck a do čela vlády byl postaven bývalý sociální demokrat Otto Grotewohl.⁴² Faktickou moc v tomto státě měl ale Walter Ulbricht, který byl generálním tajemníkem SED.⁴³

Separáční proces následně vygradoval během poloviny 50. let začleněním obou států do odlišných vojenských struktur. SRN se stala 5. května 1955⁴⁴, po složitém vývoji⁴⁵, členem Severoatlantické Aliance (NATO), díky níž v roce 1949 západoevropské státy úspěšně udržely americký vliv v Evropě jako protiváhu sovětské politiky.⁴⁶ Pro členy NATO byl, klíčový 5. článek smlouvy, ve kterém se signatářské státy dohodly, že „*ozbrojený útok vedený vůči jednomu nebo více členům je zároveň útokem proti všem členům dohody a každý člen bude pomáhat napadeným jakýmkoli nezbytným opatřením, a to i ozbrojeným útokem*“.⁴⁷

Odpověď SSSR byla rychlá. Varšavská smlouva, podepsaná 14. května 1955, oficiálním názvem Smlouva o přátelství, spolupráci a vzájemné pomoci, byla přímou reakcí na vstup SRN do NATO. Ve své podstatě měla velmi podobný charakter jako NATO s tím rozdílem, že sdružovala státy ve sféře sovětského vlivu.⁴⁸ Jejím hlavním,

⁴⁰ ORT, Alexandr, *Evropa 20. století*, Plzeň 2004, s. 164–166; NÁLEVKA, *Studená válka*, s. 43.

⁴¹ NÁLEVKA, *Studená válka*, s. 43.

⁴² NÁLEVKA, *Světová politika*, 1. díl, s. 257–258.

⁴³ TAYLOR, s. 78.

⁴⁴ ROTTMAN, Gordon, *Berlínská zeď a vnitroněmecká hranice 1961–89*, Praha 2009, s. 8.

⁴⁵ Západní státy byly proti opětovnému vyzbrojení Německa po druhé světové válce. Vzhledem k rozpoutání války v Koreji, která byla výsledkem podobného vývoje, jako tomu bylo v Německu, se nakonec západní velmoci rozhodly začlenit SRN do západních vojenských struktur kvůli lepší možné obraně před SSSR. TAYLOR, s. 81.

⁴⁶ NÁLEVKA, *Světová politika*, 1. díl, s. 256.

⁴⁷ Severoatlantická smlouva, Washington, 4. 4. 1949, North Atlantic Treaty Organization (NATO). In: NATO [online], [cit. 22. 3. 2019]. Dostupné z: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_17120.htm.

⁴⁸ HORNOVÁ, Alice, *Tzv. Varšavská smlouva (14. 5. 1955)*. In: Moderní Dějiny, 25. 6. 2013, [online], [cit. 24. 3. 2019]. Dostupné z: <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/tzv-varsavska-smlouva-14-5-1955/>.

ovšem ne přímo řečeným záměrem, se stala snaha seskupit veškerá dostupná vojska států východního bloku pod přímé vedení SSSR. Dalším bodem politického rozdělení Německa, které vytvořilo na dlouhou dobu hranici mezi východním a západním světem, pak byla tzv. Hallsteinova doktrína.⁴⁹ Byla vyhlášena 23. září 1955 kancléřem SRN Adenauerem, pro kterého již byla v této době důležitější otázka západoevropské integrace než sjednocení Německa. Tato doktrína stanovila, že navázání diplomatických styků s NDR bude považováno vládou SRN za nepřátelský akt. SRN tímto krokem tak demonstrovala, že se považuje za jediný legitimní německý stát.⁵⁰ Stejně tak se však za jediný legitimní německý stát považovala NDR.⁵¹

Lze konstatovat, že po vzniku států SRN a NDR, a po integraci těchto států do protichůdných vojenských struktur, se situace v Evropě mezi supervelmocemi zdánlivě uklidnila, ovšem ideologické boje se jistým způsobem přenesly z Evropy na jiná bojiště, především do Asie.

V Evropě prozatím konflikt supervelmocí v souvislosti s otázkou jejich vlivu mezi německými státy nehrozil. Oprávněnost daného tvrzení, lze podpořit sledováním dalšího vývoje v Evropě v druhé polovině 50. let. Západní svět pokračoval v postupné integraci hospodářských a politických struktur, přičemž cílem byla poválečná obnova Evropy a vytvoření konkurenceschopnosti vůči vojenské převaze SSSR v konvenčních silách. Západ ale zcela respektoval sféru sovětského vlivu ve střední a východní Evropě, kde se převážně v roce 1956 musel SSSR vypořádat s různými otřesy komunistického režimu a jinými vnitropolitickými problémy. Ze strany Západu nedošlo k zásahům do vnitřního dění východního bloku. Navzdory americké politice zadržování komunismu, a následné politice osvobození od komunismu, nehodlaly USA překročit popsanou dělicí linii, a to ani ve chvíli, kdy tanky SSSR obsazovaly v roce 1956 Budapešť.⁵²

Ačkoli byla hranice mocenských bloků mezi dvěma německými státy vymezena, měla trhlinu v podobě poválečně rozděleného Berlína. V Berlíně žádná hranice mezi SRN a NDR fakticky neexistovala a bylo pouhou otázkou času, kdy se tento problém projeví v zahraniční politice.

⁴⁹ NÁLEVKA, *Světová politika*, 1. díl, s. 259.

⁵⁰ LÁNÍK, Jaroslav, *Hallsteinova doktrína. Dvě části Německa ve víru sporů*. In: Vojenský Historický Ústav Praha [online], [cit. 24. 3. 2019]. Dostupné z: <http://www.vhu.cz/hallsteinova-doktrina-dve-casti-nemecka-ve-viru-sporu/>.

⁵¹ NÁLEVKA, *Světová politika*, 1. díl, s. 259.

⁵² NÁLEVKA, *Studená válka*, s. 84.

3 Kulminace krize, situace v Berlíně a vyvrcholení krize

3.1 Situace před krizí

K velkým jednáním o německé a také berlínské otázce se vrátil v roce 1958, v té době již jiný, sovětský vůdce Nikita Sergejevič Chruščov, který se od počátku své vlády v SSSR potýkal s pokusy o vnitropolitický puč. Oproti Stalinovi razil mnohem liberálnější politiku zaměřenou na hospodářskou reorganizaci země.⁵³ Díky jeho liberálnímu přístupu existovala v SSSR i vládní opozice a Chruščov se díky tomu ve vedení SSSR vyznačoval tím, že čím více gradovaly vnitřní problémy státu, tím agresivnější byla jeho zahraniční politika.⁵⁴ Jeho agresivní zahraniční politika byla prostředkem, díky kterému mohl částečně vzdorovat opozici a částečně ji umlčet. Chruščovovi obavy v souvislosti s Německem byly vyvolány úvahami NATO o rozmístění amerických jaderných raket v západní Evropě. Tyto úvahy Západu vyvolal fakt, že SSSR na venek působil jako hlavní jaderná velmoc, a to také díky úspěšnému vypuštění umělé družice Sputnik do kosmu v říjnu 1957. Obavy Západu z jaderné převahy SSSR pak byly v této souvislosti ještě umocněny bezprostředně před druhou berlínskou krizí 12. dubna 1961, kdy Sověti úspěšně podnikli první let člověka do vesmíru, a to i přes to, že Američanům se povedlo to samé jen o několik týdnů později.⁵⁵ Faktem je, že reálné sovětské možnosti jaderného úderu byly oproti možnostem USA a jejich západních spojenců nesrovnatelně nízké. Toho si ovšem byli vědomi pouze Sověti, kteří se snažili zvýšit svoji vážnost zastrašováním. Západ byl v domnění, že zaostává, a že je potřeba sovětský jaderný program dohnat. Přírozeným důsledkem této politiky byly úvahy o možném umístění západního jaderného arzenálu v západní Evropě, což SSSR jednoznačně odmítal.⁵⁶ Na základě zmíněných faktů šlo Chruščovovi na konci 50. let o zahájení dialogu s USA. Dne 27. listopadu 1958 navrhl projekt přeměny Západního Berlína ve svobodné a demilitarizované město, aby eliminoval totální kontrolu západních mocností nad jejich sektory Berlína. Tímto aktem chtěl zároveň prezentovat SSSR jako rozhodnou a silnou velmoc, načež podpořil návrh ultimátem, ve kterém požadoval realizaci projektu do šesti měsíců. V případě nesplnění jeho požadavku by pak SSSR uzavřel mírovou smlouvu s NDR. Tím by vznikl nezávislý stát, který by převzal veškeré sovětské kontrolní

⁵³ NÁLEVKA, *Studená válka*, s. 108;113.

⁵⁴ NÁLEVKA, Vladimír, *Světová politika ve 20. století*, 2. díl, Praha 1999, s. 194; WILKE, s. 156–157.

⁵⁵ BROŽ, Ivan, *Kennedyové. Klan osudem prokletý*, Praha 2002, s. 127.

⁵⁶ NÁLEVKA, *Studená válka*, s. 114.

kompetence nad spojovacími cestami mezi SRN a Západním Berlínem.⁵⁷ Tyto cesty byly podle Postupimských dohod stále pod přímou kontrolou SSSR a jejich předání pod správu NDR by bylo pro USA přinejmenším problémové z důvodu praktikování Hallsteinovy doktríny, tedy neuznávání suverenity NDR. V praxi by to znamenalo, že by západní spojenci přišli o své záruky volného přístupu do svých berlínských sektorů a museli by vyjednávat nové dohody s vládou NDR se kterou západní státy záměrně neudržovaly diplomatické styky. Přestože NATO původně sovětský návrh na změnu statutu Berlína negovala, tak se jím musela zabývat. Chruščov totiž připojil hrozbu, že podepíše mírovou smlouvu i se SRN. Západ se totiž obával toho, že by mírová smlouva mezi SSSR a SRN vymanila západoněmecký stát ze sféry západního vlivu.⁵⁸

Došlo tedy ke konferenci ministrů zahraničí čtyř mocností v Ženevě, kde byla mezi 11. květnem až 5. srpnem 1959 řešena berlínská i německá otázka. Přestože konference žádnou shodu nepřinesla, mocnosti USA a SSSR spolu začaly opětovně jednat a Západu se podařilo zmírnit agresi v sovětském jednání. Následně americký prezident David Dwight Eisenhower učinil vstřícný krok, když pozval Chruščova na návštěvu do USA a další diskuze 4 mocností byly naplánovány na květen 1960 v Paříži. K jednáním už ale nedošlo. 1. května 1960 bylo nad územím Sovětského svazu sestřeleno americké špionážní letadlo U-2 a vztahy mezi supervelmocemi se kvůli tomu ocitly na bodě mrazu. Nebylo překvapením, když Chruščov jednání v Paříži odvolal. Sovětské vedení ale přesto nechtělo riskovat přímou konfrontaci, a naopak chtělo dosáhnout dohody v souvislosti s Německem. Další jednání tedy byla ze strany SSSR odložena s tím, že rozhovory budou pokračovat až s příštím americkým prezidentem.⁵⁹

3.2 Ekonomická situace v Berlíně

Samotný Berlín byl, jak už bylo zmíněno, rozdělený do 4 okupačních zón stejně tak, jako zbytek Německa. Sovětský sektor zaujímal polovinu území tehdejšího Berlína a byl rozlohou největší, protože Sověti museli za jeho dobytí na konci druhé světové války zaplatit velkou cenu v podobě mnoha mrtvých a zraněných vojáků. Zbývá část města byla rozdělena na americkou, britskou a francouzskou část. Také již bylo zmíněno, že tyto části města pod západní správou se nacházely v sovětské zóně Německa, později v NDR.

⁵⁷ Korespondence mezi N. S. Chruščovem a D. Eisenhowerem mezi 3. až 21. březnem 1960. In: REIMAN, Michal, LUŇÁK, Petr (ed.), *Studená válka 1954–1964. Sovětské dokumenty v českých archivech*, Brno 2000, s. 147–157.

⁵⁸ NÁLEVKA, *Studená válka*, s. 114–115.

⁵⁹ ORT, Alexandr, *Evropa 20. století*, Plzeň 2004, s. 200–201; NÁLEVKA, *Studená válka*, s. 114–115.

Vzdálenost mezi Berlínem a hranicí mezi NDR a SRN byla 177 km. Již na Postupimské konferenci byla zaručena západním spojencům práva na svobodný přístup do města.⁶⁰ Sověti ale časem přestali plnit závazek z Postupimské konference, který považoval celé Německo za jednu správní a hospodářskou jednotku, protože usilovali o začlenění celého Německa, a později pouze jeho východní části, do nárazníkového pásma SSSR⁶¹, ovšem nemohli upřít západním spojencům práva související s Berlínem. Po vzniku SRN se stal Berlín její součástí, třebaže jako oddělená jednotka. Občané Západního Berlína měli stejná práva a povinnosti jako občané SRN, kromě povinné vojenské služby, což byl pozůstatek z poválečných dohod. Tzv. vnitroněmecká hranice rozdělující východní a západní zóny Německa byla uzavřena na základě rozhodnutí Stalina a Molotova již v roce 1952 z důvodu zamezení infiltrace západních agentů a sabotérů. Berlín byl tedy od roku 1952 jediným volně prostupným místem mezi Východem a Západem.⁶² Toto místo způsobovalo do roku 1961 NDR ekonomické problémy. V Berlíně se objevili tzv. pendleři⁶³. Jednalo se o obyvatele východního Berlína, kteří pracovali v západních sektorech města. Přibližně 40 % svého platu dostávali v západních markách, které byly ekonomicky silnější než marky východní. Tato ilegální výměna peněz poškozovala stagnující hospodářství NDR. Pendleři také mohli v západní části města navštěvovat kina a sledovat filmy, které byly na Východě zakázané, a měli přístup k necenzurovaným novinám.⁶⁴ Největším problémem volného přechodu v Berlíně se časem stala emigrace z NDR. Lidé na Východě utíkali přes Berlín na Západ především kvůli politickému útlaku a před ztrátou osobní svobody. Každoročně opouštělo NDR na 200 000 občanů a toto číslo by se v krizovém roce 1961 ještě zvětšilo, protože jenom od ledna do srpna 1961 uprchlo 160 000 občanů. Mezi nimi byli především vysokoškolsky vzdělaní lidé, kvalifikovaní dělníci a další jinak profesně vzdělaní obyvatelé. Tento tzv. odliv mozků rozkládal politický režim NDR ekonomickým způsobem zevnitř, přestože odchod obyvatel nespokojených s režimem ve skutečnosti utvrdil komunistickou moc, protože opozice odcházela. Bylo jasné, že tento stav je pro NDR a celý SSSR neudržitelný.⁶⁵ Pro Sověty tedy byla v tomto období otázka Berlína velmi aktuální. Změna statutu města by vyřešila velmi choulostivou a ožehavou situaci neustálého odlivu východoněmeckého

⁶⁰ ROTTMAN, s. 8.

⁶¹ Tamtéž, s. 9.

⁶² Tamtéž, s. 14.

⁶³ Z německého Grenzgänger.

⁶⁴ ROTTMAN, s. 9; s. 32.

⁶⁵ Tamtéž, s. 10; NIGRIN, s. 25.

obyvatelstva.⁶⁶ Chruščov se pokusil řešit nadcházející krizi na mezinárodní úrovni nejenom kvůli obavě ze západních jaderných zbraní v Evropě a kvůli odvrácení pozornosti od vnitrostátních problémů Sovětského svazu. Ale především také proto, že v Berlíně nastala potřeba nějakého zásahu proti emigraci. Musel však zasáhnout tak, aby práva západních spojenců nebyla narušena.

3.3 Vyvrcholení krize

Jednání mezi SSSR a USA byla obnovena s příchodem nového amerického prezidenta Johna Fitzgeralda Kennedyho, který nastoupil do úřadu 20. ledna 1961⁶⁷. Chruščov usiloval o nukleární odzbrojování a řešení berlínské krize, a stál o setkání s americkým prezidentem v nejbližším možném termínu.⁶⁸ Kennedy zaslal 22. února 1961 Chruščovovi dopis, ve kterém vyjádřil ochotu se setkat, a především neformálně komunikovat, což by mohlo posílit přátelství mezi zeměmi.⁶⁹ Schůze, která proběhla ve Vídni mezi 3. a 4. červnem 1961 však nepřinesla žádné řešení problémů, a naopak přispěla k dalšímu vzájemnému ochlazení vztahů mezi oběma zeměmi. Po návratu z Vídně nechal Kennedy vypracovat návrhy možných reakcí USA na sovětské hrozby, protože Chruščov znovu pohrozil uzavřením mírové smlouvy mezi SSSR a NDR. Američané byly ochotni bránit svá práva i vojenskými prostředky a Kennedy v televizním projevu z 25. července prohlásil, že USA jsou odhodlány udržet status quo Západního Berlína a přístupových komunikací k městu.⁷⁰

Již delší dobu před vyvrcholením krize vyvíjel vůdce NDR Ulbricht tlak na Chruščova, aby situaci v Berlíně co nejdříve vyřešil. Ulbricht Chruščovovi navrhl druhou blokádu Berlína, která ale byla odmítnuta kvůli neúspěchu té první blokády.⁷¹ Navíc Západ byl v této době pro případ rychlého vybudování leteckého mostu vybaven mnohem lépe než mezi lety 1948 a 1949, protože blokádu považoval za možnou reakci Sovětů na problémy v Berlíně.⁷² Po Kennedyho televizním projevu z 25. července 1961 musel

⁶⁶ NÁLEVKA, *Světová politika*, 2. díl, s. 196.

⁶⁷ BROŽ, s. 113.

⁶⁸ NÁLEVKA, *Studená válka*, s. 116.

⁶⁹ Kennedy Chruščovovi, Washington, 22. 2. 1961. In: REIMAN, Michal, LUŇÁK, Petr (ed.), *Studená válka 1954–1964. Sovětské dokumenty v českých archivech*, Brno 2000, s. 185–186; In: FRUS: 1961–1963, Vol. VI, Kennedy-Khrushchev Exchanges, [online], [cit. 7. 4. 2019]. Dostupné z: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1961-63v06/d7>.

⁷⁰ NÁLEVKA, *Studená válka*, s. 118; Televizní projev prezidenta Kennedyho, Washington, 25. 7. 1961. In: Dokumenty John F. Kennedy Presidential Library and Museum (JFKL), [online], [cit. 7. 4. 2019]. Dostupné z: <https://www.jfklibrary.org/archives/other-resources/john-f-kennedy-speeches/berlin-crisis-19610725>.

⁷¹ ROTTMAN, s. 32.

⁷² NIGRIN, s. 40–44.

Chruščov jednat. Ultimátum a mírová smlouva s NDR byly odloženy, protože Kennedy zaujal tvrdší postoj, než jaký Chruščov očekával.⁷³ Sověti si uvědomovali přetrvávající americkou dominanci v jaderných zbraních a nechtěli riskovat odvetný úder na případnou vojenskou akci. Nějaká akce však byla vyžadována. Ulbricht, odpovídající západoněmeckým novinářům v otázce na vztyčení hranice u Braniborské brány, prohlásil několik měsíců před stavbou zátarasů, že: „*Nikdo nehodlá stavět žádnou zeď*“.⁷⁴ Nehledě na to dostal 5. srpna 1961 od Chruščova povolení ke stavbě zařízení, které by oddělilo východní sektor Berlína od těch zbývajících.⁷⁵ Uzavření hranic mezi NDR a Západním Berlínem bylo svěřeno Erichu Honeckerovi, bezpečnostnímu tajemníkovi SED a velení nad sovětskými ozbrojenými silami bylo svěřeno bývalému náměstkovi ministra obrany a hrdinovi druhé světové války, maršálu Ivanu Koněvovi, který byl povolán z důchodu.⁷⁶ Sovětské vojenské síly se navíc stáhly k Berlínu, ale byly záměrně rozestavěny do pozice, která naznačovala obranu.⁷⁷

Přestože byla tato operace pod krycím názvem Rose Chruščovem schválena, bylo jasně stanoveno, že NDR nesmí zajít ani o milimetr dál za reálnou hranici. Chruščov si byl stejně jako Kennedy vědom hrozby ozbrojeného konfliktu, a proto se změny musely týkat výhradně území Východního Berlína.⁷⁸ Honeckerova akce, která závisela na principu utajení, se vydařila. Taktickými triky se podařilo obrovské logistické zajištění celé akce⁷⁹ a v neděli 13. srpna 1961 v jednu hodinu ráno započala stavba zátarasů.⁸⁰ Víkend byl pro akci zvolen záměrně, aby byl Západ zastížen ve spánku a v nepozornosti.⁸¹ Je pozoruhodné, že Sověti se reakce Západu nepochybně obávali, protože provizorní hranice, vybudovaná v prvních hodinách, byla pouze z ostatního drátu. V případě, že by se pak západní jednotky rozhodly zakročit proti stavbě, měli se východní Němci okamžitě stáhnout.⁸² To se však nestalo a Berlínská zeď, jak se zařízení začalo nazývat, byla postupem doby upravována a vylepšována pro lepší účel zadržení uprchlíků. Nejednalo se pouze o betonový val protínající střed Berlína, ale komplexní systém, který obepínal

⁷³ NÁLEVKA, *Studená válka*, s. 118.

⁷⁴ Walter Ulbricht. Videozáznam z tiskové konference pro západní média, 15. 6. 1961. In: Die Berliner Mauer [online], [cit. 12. 4. 2019]. Dostupné z: <https://www.berlin-mauer.de/videos/walter-ulbricht-zum-mauerbau-530/>; TAYLOR, s. 135–136.

⁷⁵ NÁLEVKA, *Studená válka*, s. 116–118.

⁷⁶ WILKE, s. 248–251; TAYLOR, s. 143.

⁷⁷ TAYLOR, s. 198.

⁷⁸ Tamtéž, s. 145.

⁷⁹ Tamtéž, s. 153.

⁸⁰ Tamtéž, s. 156–157.

⁸¹ Tamtéž, s. 181.

⁸² ROTTMAN, s. 32.

celé město.⁸³ Východoněmecká akce byla předem velmi dobře zvážena, ačkoli se obyčejným občanům mohla zdát nelogická. Hraniční přechody zůstaly pro osoby příchozí ze Západu otevřené, ale mělo se zamezit provokatérům. Je pochopitelné, že jako provokatéra si mohla hraniční policie vyložit kohokoli chtěla.⁸⁴ Jiné to bylo v případě uniformovaných důstojníků vojenských misí západních jednotek. Tito důstojníci mohli přes bariéru, a dokonce se mohli dostat i do oblastí, které se snažili východní Němci udržet utajené, pokud se ovšem nenechali odradit východoněmeckou neochotou. Díky těmto důstojníkům získával Západ informace z místa činu bezprostředně po stavbě zátarasů 13. srpna 1961.⁸⁵ Je také pravdou, že kvůli obavě z násilné reakce Západu byly původní opatření umírněná, takže nelze tvrdit, že by byl Západ izolován od východního Berlína. Bylo tomu právě naopak.⁸⁶

Některým tématům, souvisejícím s americkou diplomacií v období druhé berlínské krize, zmíněným v této podkapitole se autor věnuje podrobněji v následující kapitole Americká diplomacie (1960–1961) a druhá berlínská krize.

⁸³ Toto zařízení bylo nazýváno Ring um Berlin – prstenec kolem Berlína. ROTTMAN, s. 33; s. 32.

⁸⁴ TAYLOR, s. 196–197.

⁸⁵ Tamtéž, s. 198.

⁸⁶ Tamtéž, s. 209.

4 Americká diplomacie a druhá berlínská krize v roce 1961

4.1 John Fitzgerald Kennedy a jeho politika v letech 1960–1961

John Fitzgerald Kennedy byl 8. listopadu 1960 zvolen 35. prezidentem Spojených států amerických. Prezidentem se stal oficiálně až po inauguraci 20. ledna 1961. Od chvíle svého zvolení, až do chvíle inaugurace sestavoval svoji vládu. Podle americké ústavy totiž sám prezident představuje hlavní mocenské centrum. Sám si vybírá a jmenuje své ministry, poradce a další spolupracovníky. Vzhledem k tomu, že jeho rodina byla dostatečně bohatá, mohl si Kennedy financovat rozsáhlou volební kampaň z vlastních zdrojů. Nemusel se tak ohlížet na nikoho, komu by byl zavázán a do vlády dosadil skutečně jen takové lidi, které tam dosadit chtěl. Složení jeho americké administrativy bylo nesourodé a rozporuplné. Tvořili ji konzervativci i liberálové, zkušení politici i lidé bez dosavadních významných politických postů. Snažil se do své vlády dosadit odborníky, kteří byli v jeho očích profesionály ve svých oborech. Nejvýstižnějšími příklady tohoto tvrzení byli: ministr obrany Robert McNamara, který dříve stál v čele automobilky Ford Motor Company, ministr zahraničních věcí Dean Rusk, který byl dříve prezidentem Rockefellerovy nadace, nebo bývalý děkan Harvardovy univerzity McGeorge Bundy, kterého si Kennedy vybral jako svého hlavního poradce v oblasti zahraniční politiky. Lze se domnívat, že takto nesourodá a v názorech většinou nejednotná administrativa byla Kennedyho účelem. Mohl tak v případě potřeby vyslechnout názor více odborníků a pružněji reagovat na potřebné situace.⁸⁷ To by do jisté míry vysvětlovalo pomalou reakci na situaci v Berlíně, která nastala 13. srpna 1961. Toto tvrzení, ale nelze podložit dostatečným pramenným základem.

Vliv na jednání prezidenta Kennedyho neměli pouze poradci v jeho vládě vláda. Jako představitel jedné ze supervelmocí musel nakonec veškerá důležitá rozhodnutí učinit on sám. Byl druhorozeným synem Josepha Patricka Kennedyho Sr., který byl schopným investorem a obchodníkem. Joseph Kennedy Sr. měl velké politické ambice. Sám se dokázal prosadit na funkci velvyslance USA ve Velké Británii. Jeho životní snahou bylo prosadit svého prvorozeného syna, Josepha Patricka Kennedyho Jr. na nejvyšší politický post, tedy do funkce prezidenta USA. Jeho prvorozený syn však zemřel v bojích druhé světové války a Joseph Kennedy Sr. následně předal pomyslnou štafetu právě druhorozenému synovi Johnu Fitzgeraldovi.⁸⁸ Mnozí historikové soudí, že na psychice

⁸⁷ BROŽ, s. 113–115.

⁸⁸ VOLEK, Jindřich, *Kennedyové*, Praha 1970, s. 28–31.

pozdějšího prezidenta Kennedyho se negativně projevil fakt, že vyrůstal ve stínu svého bratra. Ovšem toto tvrzení lze vyvrátit, protože John Fitzgerald měl stejné podmínky, jako ostatní sourozenci. Nebyly na něj kladeny tak velké nároky, jako na jeho prvorozeného bratra. Alespoň do doby, než Jack Patrick Jr. padl, mohl John Fitzgerald svobodně rozhodovat o svém studiu a nebyl nucen zaměřovat se pouze na jediný cíl. Problémem, se kterým se Kennedy potýkal prakticky každý den, byla jeho špatná zdravotní situace. Trápily jej bolesti zad, které souvisely se sportovním zraněním, které si Kennedy způsobil v mládí, a které byly umocněny válečným zraněním v druhé světové válce. Tuto bolest v bederní oblasti komplikovala také Addisonova choroba.⁸⁹ Tato choroba způsobuje zánět a špatnou funkci nadledvinek. Je léčena podáváním chybějících hormonů. Bolesti způsobené touto chorobou pak bývají tlumeny podáváním kortikosteroidů. Léčba se od počátku 60. let nijak zásadně nezměnila.⁹⁰ Kennedyho časté bolesti byly tlumeny sedativy. Tento fakt nemusel vždy ovlivňovat prezidentovu politiku negativním způsobem, ale je nutné ho zmínit pro pochopení veškerých souvislostí.

V domácí politice byl Kennedy zpočátku své vlády úspěšný. Navazoval na politiku F. D. Roosevelta. Chtěl zajistit především lepší sociální jistoty pro občany a napomoci americké ekonomice k růstu.⁹¹ Vstup do zahraniční politiky se Kennedymu nepodařil tak dobře, jako v oblasti domácí politiky. Eisenhower, předchůdce Kennedyho na postu amerického prezidenta, podporoval se svojí administrativou kontrarevoluční akci na Kubě. Kubánští exulanti byli vycvičeni americkými specialisty k tomu, aby svrhli socialistický režim Fidela Castra. Přípravy na akci však byly nedostatečné. Kennedy nechtěl rušit připravenou akci a o nedostatecích nevěděl. Byl přesvědčován, že Kubánci povstanou a připojí se k invazním jednotkám, a tak s akcí souhlasil. Mezi 17. a 19. dubnem 1961 se uskutečnila invaze v zátocě Sviní na Kubě. Kontrarevoluční síly s podporou Američanů byly rozdrčeny a Castro se více upnul k přátelství se Sovětským svazem. Veřejnost byla tímto neúspěchem pobouřena. Média začala svalovat vinu na prezidentovy poradce, a později přímo i na Kennedyho.⁹² Tato nepodařená akce měla později vliv na Kennedyho jednání se Sovětským svazem. Především pak na Vídeňském summitu, kde společně s Chruščovem hovořil o berlínské otázce.

⁸⁹ VOLEK, Jindřich, *Kennedyové*, Praha 1970, s. 55–58.

⁹⁰ PRACHOVÁ, Helena, *Addisonova choroba. Myslíme na ni při diferenciální diagnostice?*. In: *Interní medicína pro praxi* 19, 2017, 5, s. 262–265.

⁹¹ BROŽ, s. 124–126; VOLEK, s. 99–100.

⁹² VILLA, José de, NEUBAUER, Jürgen, *Máximo líder. Fidel Castro*, Praha 2007, s. 147–154. VOLEK, s. 103–105; 160.

Posledním aspektem, který autor považuje za důležité zmínit v souvislosti s vládou prezidenta Kennedyho, je jaderná strategie jeho administrativy. Tradičními zbraněmi studené války se staly zbraně jaderné. Představovali hlavní ukazatel síly supervelmocí a stávaly se nástrojem hrozby v diplomatických jednáních. K jejich faktickému válečnému použití během studené války však nedošlo. Když nastoupil Kennedy do úřadu prezidenta Spojených států tak zjistil, že jedinou jadernou strategií, se kterou bylo operováno, byla strategie hromadné odvety. Tato strategie spočívala v aktivaci veškerého jaderného arzenálu země v případě, že by byly Spojené státy napadeny jadernými zbraněmi ze strany SSSR. Vrcholem této strategie mělo být komplexní zničení všech cílů v zemích východního bloku. Kennedy si uvědomil, že tato taktika není nadále vyhovující, protože v případě použití této taktiky by mohlo dojít k totálnímu armagedonu. Postupem času došlo v průběhu let 1961 a 1962 k přepracování jaderné strategie USA tak, aby bylo možné využít i druhého jaderného úderu s tím, že první případný úder by byl pouze varovný. První úder by cílil čistě na vojenské cíle protivníka s minimálním dopadem na civilní obyvatelstvo a sloužil by pouze k zastavení útoku a udržení případného konfliktu v lokálním rozmezí. Dále nová strategie pracovala s předpokladem, že pokud by USA zahájily jaderný úder jako první, pak by se tak muselo stát až po selhání veškerých diplomatických i jiných dostupných metod daných problémů. Tato nová jaderná taktika se nazývala strategie pružné reakce a dávala prostor pro lepší diplomatická řešení.⁹³ Druhá berlínská krize pak přímo přispěla k tvorbě této nové americké jaderné strategie pružné reakce.

4.2 Jednání o berlínské otázce ve Vídni

Sovětská vláda v čele s Chruščovem stála o řešení problému s novým americkým prezidentem. Kennedy tomuto přání vyhověl a oba státníci se setkali na počátku června roku 1961 ve Vídni. Následně 3. června 1961 Kennedy dorazil do Vídně, kde se krátce po poledni sešel s předsedou⁹⁴ SSSR Chruščovem, který přijel na místo již předchozího dne.⁹⁵

⁹³ NÁLEVKA, *Studená válka*, s. 119–123.

⁹⁴ Z angl. Chairman – předseda. Takto je v anglické literatuře označena funkce prvního tajemníka komunistické strany Sovětského svazu.

⁹⁵ DALLEK, Robert, *Nedokončený život. John F. Kennedy 1917–1963*, Praha 2006, s. 351.

Již 3. června 1961 započalo první kolo jednání, druhý den pak pokračovala, ve kterých se představitelé supervelmocí zabývali otázkami nukleárního odzbrojení, a především statutu rozděleného Berlína.⁹⁶

Na počátku summitu oba státníci vyjádřili naději, že výsledkem schůze bude vyjasnění otázek, které obě země rozdělují. Počáteční neformální část se nesla v přátelském a zdvořilém duchu. U zasedacího stolu se však atmosféra změnila a Chruščov se ke Kennedymu choval agresivně. Vhledem ke Kennedyho mládí a zdánlivé nezkušenosti mu Chruščov neprojevoval příliš respektu.⁹⁷ Svoji roli v této souvislosti jistě sehrál i Michail Menšikov, který byl velvyslancem Moskvy ve Washingtonu. Menšikov podával sovětskému vůdci zprávy ve kterých kritizoval Kennedyho například za nedostatek odvahy a tvrdil, že není obratným politikem. Faktem je, že Menšikov podával do Moskvy takové zprávy, jaké chtěl Chruščov slyšet.⁹⁸ Kennedy se na předchozí rady svých poradců choval nanejvýš zdvořile a neměl v úmyslu nechat se zastrašit. Chruščov často ve svých rozhovorech vyzdvihoval filozofii SSSR a zmiňoval úspěchy, které pomyslně nechávaly USA na druhé příčce. Sověti se právě ve Vídni mohli chlubit svým úspěšným letem prvního člověka do vesmíru a odvozovali zde od tohoto úspěchu i svoji domnělou převahu v raketovém zbrojení. Chruščov toho využíval ve své zahraniční politice k zastrašování.⁹⁹ Kennedyho vyjednávací pozice byla navíc ovlivněna neúspěšnou americkou politikou na Kubě, kdy americké tajné složky podporovaly kontrarevoluční tendence proti nastolené komunistické vládě.¹⁰⁰ Chruščov se domníval, že pokud by podkopal autoritu amerického prezidenta, narušil by tak i politické postavení USA a mnoho tehdejších pozorovatelů se shodovalo na tom, že Chruščov chtěl ve Vídni spíše soupeřit než vyjednávat.¹⁰¹ Postoj obou státníků se lišil v tom, že Chruščov přijel do Vídně s touhou vyjednat určité podmínky a vyřešit určité problémy. Kennedymu šlo o zlepšení vztahů mezi oběma supervelmocemi. Americký prezident tedy usiloval spíše o dialog než o přímá řešení vzájemných problémů.¹⁰²

Druhý den summitu se obě strany soustředily převážně na otázku Berlína. Chruščov prezentoval problematiku ze strany SSSR. Nesouhlasil s tím, že Německo, které vyvolalo

⁹⁶Záznam jednání mezi Kennedym a Chruščovem, Vídeň, 3. 6. 1961. In: FRUS: 1961–1963, Vol.V, Soviet Union [online], [cit. 29. 1. 2019]. Dostupné z: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1961-63v05/d82>.

⁹⁷ NIGRIN, s. 30.

⁹⁸ DALLEK, s. 366.

⁹⁹ Tamtéž, s. 351–354.

¹⁰⁰ NIGRIN, s. 30.

¹⁰¹ DALLEK, s. 354.

¹⁰² NÁLEVKA, *Studená válka*, s. 116–117.

druhou světovou válku, je opět vyzbrojováno. Podotýkal, že se tak pro Sovětský svaz stává nebezpečným. Tuto situaci tak podle něj mohla vyřešit mírová smlouva s NDR a se SRN. Sjednocené Německo, které by nebylo ve sféře vlivu SSSR, rozhodně nebylo pro Sověty praktickým řešením. Na druhou stranu dosavadní stav také nebyl z ekonomických důvodů NDR žádoucí. Mírová smlouva byla podle Chruščovových slov touhou Sovětského Svazu a nepoškodila by zájmy Spojených států ani jejich spojenců. Dále Chruščov dodal, že pokud by Spojené státy nechtěly pochopit tuto touhu, je možné, že Sovětský Svaz podepíše mírovou smlouvu s NDR samostatně. Pokud by se tak stalo, znamenalo by to konec válečného stavu mezi SSSR a NDR, a veškeré závazky vyplývající z německé kapitulace by se pak staly neplatnými. To by pro západní spojence zahrnovalo konec okupačních zákonů, zrušení příslušných institucí, a především konec zaručeného přístupu do Západního Berlína. Berlín měl být podle Chruščova svobodným městem bez blokad nebo bez bariér. Dále by podle Chruščovova projektu měla být stažena západní i sovětská vojska z celého Berlína. V případě, že by západní vojska v Západním Berlíně zůstala, požadoval Chruščov, aby mohla být přítomna přímo v Západním Berlíně i sovětská vojska. Sovětský svaz by byl spokojen i s mezinárodními jednotkami pod vedením Organizace Spojených Národů (OSN). Podobně měla být řešena i správa města, která by mohla rovněž přejít pod správu OSN. Následně Chruščov již nenaznačoval, ale přímo pohrozil, že v případě odmítnutí tohoto návrhu ze strany Spojených států podepíše SSSR mírovou smlouvu s NDR sám.¹⁰³ Kennedy naléhal na Chruščova, aby neohrožoval stávající status quo ve střední Evropě a nevyvolával odezvu Spojených států amerických. Chruščov ale prohlásil, že žádná síla na světě nezabrání Sovětskému svazu, aby uzavřel 16 let zbytečně odkládaný mír.¹⁰⁴ Kennedy uznal důležitost berlínské otázky pro oba státy. Připustil, že je potřeba jisté změny, ale že je zapotřebí, aby tato změna byla pečlivě uvážena. Spojeným státům i Kennedymu plně vyhovoval stávající status quo. Nespokojen byl Sovětský svaz v souvislosti s ekonomickým odlivem obyvatelstva z NDR do SRN přes Berlín. Pro USA bylo nemyslitelné vzdát se svých práv v Západním Berlíně, ale byly ochotny jednat o změně, která by jejich práva fakticky nenarušila. Takovou změnu ovšem Chruščov nenavrhl. Proto Kennedy zdůraznil, že je rozdíl mezi mírovou smlouvou jako takovou

¹⁰³ Záznam z jednání mezi Kennedym a Chruščovem, Vídeň, 4. 6. 1961. In: FRUS: 1961–1961, Vol.V, Soviet Union, [online], [cit. 2. 2. 2019]. Dostupné z: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1961-63v05/d87>.

¹⁰⁴ Záznam besedy N. S. Chruščova s J. Kennedym, Vídeň, 4. 6. 1961. In: REIMAN, Michal, LUŇÁK, Petr (ed.), *Studená válka 1954–1964. Sovětské dokumenty v českých archivech*, Brno 2000, s. 236–258.

a dokumentem znemožňujícím přístup spojencům do Berlína. Zopakoval naději, že vztahy mezi oběma zeměmi se vyvíjejí tak, aby se vyhnuly přímé konfrontaci. Chruščov uvedl, že oceňuje upřímnost prezidenta, ale prohlásil, že pokud by Spojené státy americké trvaly na svých právech i po možném podepsání mírové smlouvy mezi Sověty a NDR, a pokud by následně byly narušeny hranice NDR ze strany USA pozemní, vzdušnou nebo vodní cestou, byl by Sovětský svaz nucen defenzivně jednat. Následně jednání eskalovala. Chruščov hovořil o tom, že práva Američanů nejsou založena na žádných právních základech, a USA se snaží SSSR pouze ponižit. Dále tvrdil, že se nebude vyhýbat odpovědnosti a přijme jakoukoli akci, kterou je povinen přijmout. Kennedy předsedu varoval, že na jeho akce, která by mohla způsobit nešťastné následky, bude odpovězeno stejnými prostředky, a to i silou, bude-li to zapotřebí. Spojené státy by se podle Kennedyho měly na možnost konfliktu připravit a Sovětský svaz učiní jistě to samé. Kennedy se ještě jednou zeptal Chruščova, zda bude přístup do Západního Berlína pro spojence i nadále volný. Chruščov zopakoval, že ještě tak nanejvýš šest měsíců a po jejich uplynutí by měly být západní jednotky ze Západního Berlína staženy.¹⁰⁵ Jediným Chruščovovým ústupkem pro Kennedyho bylo, že Sovětský svaz mírovou smlouvu s NDR nepodepíše dříve, než v prosinci roku 1961.¹⁰⁶ Kennedy reagoval slovy: „*Předseda bud' nevěří, že Spojené státy berou situaci vážně nebo je situace pro Sovětský svaz tak neuspokojivá, že musí podnikat takto drastický krok.*“¹⁰⁷ Prezident získal dojem, že Chruščov jej staví před berlínské ultimátum, které když nepřijme, tak může čelit přímé konfrontaci. Chruščov podotkl, že Sovětský svaz tuto výzvu musí přijmout, ale válka propukne pouze v případě, že první úder přijde ze strany Spojených států. Je tedy na Spojených státech, zda bude válka nebo ne. Kennedy ukončil rozhovor slovy: „*Může přijít velmi chladná zima.*“¹⁰⁸ Čímž pochopitelně naznačoval, že dojde k ochlazení vztahů mezi oběma zeměmi.

Jednání mezi americkým prezidentem Kennedym a sovětským vůdcem Chruščovem nevedla k řešení berlínské otázky. Mohla za to do jisté míry neústupnost

¹⁰⁵ Stažením jednotek Chruščov myslel stažení vojenských jednotek západních spojenců z oblasti Berlína a NDR po možném podpisu mírové smlouvy s NDR. Záznam z jednání mezi Kennedym a Chruščovem, Vídeň, 4. 6. 1961. In: FRUS: 1961–1961, Vol.V, Soviet Union, [online], [cit. 2. 2. 2019]. Dostupné z: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1961-63v05/d89>.

¹⁰⁶ Záznam besedy N. S. Chruščova s J. Kennedym, Vídeň, 4. 6. 1961. In: REIMAN, Michal, LUŇÁK, Petr (ed.), *Studená válka 1954–1964. Sovětské dokumenty v českých archivech*, Brno 2000, s. 236–258.

¹⁰⁷ Záznam z jednání mezi Kennedym a Chruščovem, Vídeň, 4. 6. 1961. In: FRUS: 1961–1961, Vol.V, Soviet Union, [online], [cit. 2. 2. 2019]. Dostupné z: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1961-63v05/d89>.

¹⁰⁸ Tamtéž.

obou státníků, a především Chruščovova nechuť ke kompromisům.¹⁰⁹ Dle Kennedyho životopisce Roberta Dalleka nebyl Kennedy bez viny, co se týká špatné atmosféry a způsobu jednání obou státníků na Vídeňském summitu. Například tím, že z pragmatických důvodů uznal vinu Spojených států na nepodařené kontrarevoluci v Zátocě sviní na Kubě. Zavdal tím Chruščovovi podnět k verbálním útokům. Sovětský vůdce zmíněné prohlášení o Zátocě Sviní chápal jako projev slabosti. Ať je už vina přisuzována komukoli, výsledkem bylo nikoli zmírnění berlínské krize, ale naopak její eskalace.¹¹⁰

4.3 Od Vídeňského summitu k operaci Rose

Když jednání ve Vídni nepřinesla žádný posun v otázce Berlína, vystoupil Chruščov 15. června 1961 v sovětské televizi s projevem, ve kterém opět zdůraznil nutnost uzavření mírové smlouvy s Německem. Po tomto aktu již začala Kennedyho administrativa hledat řešení pro případ, že Sověti splní své výhrůžky. Řešení zahrnovala možné scénáře od naprostého distancování se až po preventivní jaderný úder. Kennedy byl také vystaven tlaku médií a veřejnosti, aby se k záležitosti kolem Berlína vyjádřil. Jeho snaha promýšlet postupy a zvažovat reakce, které by byly pro situaci nejlepší působila na venek jako záměrné mlčení, které mu snižovalo prestiž na domácí politické scéně. Dne 28. června 1961 na tiskové konferenci tedy veřejně vystoupil s projevem, který měl odradit SSSR od dalšího prohlubování krize. Tlaku médií k přímému vyjádření ke krizi odolal. Jeho projev se vyznačoval zdrženlivostí, avšak mezi ministerstvem obrany a ministerstvem zahraničí se začaly tvořit dvě skupiny úředníků a každá podporovala různé reakce na plně rozvinutou krizi. Jedna skupina prosazovala nové závody ve zbrojení, druhá zase pružnější reakci zahrnující jak diplomatická jednání, tak i vojenské přípravy. Kennedy sám nechtěl stranit žádnému táboru. Odmítal se rozhodnout pro jednu nebo druhou variantu. Snažil se udělat si nejprve celkový obraz situace, a až následně rozhodnout, co by bylo pro národní zájmy nejlepší.¹¹¹

Během července se Kennedy rozhodoval, jak se ke krizi postavit. Odmítal zastrašovat Sověty nukleárními zbraněmi, což by pravděpodobně vyústilo v nové závody ve zbrojení. Na druhou stranu nestál ani o jednání, která by k ničemu nevedla. Na 25. července si naplánoval Kennedy televizní projev, jemuž byla zajištěna rozsáhlá

¹⁰⁹ Berlínská krize 1958 až 1961. In: FRUS: Milestones: 1958–1960. *The Berlin Crisis, 1958–1961*, [online], [cit. 2. 2. 2019]. Dostupné z: <https://history.state.gov/milestones/1953-1960/berlin-crisis>.

¹¹⁰ DALLEK, s. 355.

¹¹¹ Tamtéž, s. 362–365.

propagace.¹¹² Především bylo potřeba vyvrátit tvrzení, že Kennedy je politicky neobratný, a že nemá moc odvahy.¹¹³ Byl si vědom, že na tomto projevu závisela otázka jeho prestiže nejvíce. Věděl, že po nevydařené invazi na Kubu si nemohl dovolit další politickou porážku, tentokrát v Berlíně. Živý televizní vstup se Kennedymu nanejvýš vydařil. Veškerou vinu za krizi přesvědčivě svaloval na Moskvu a jasně sdělil, že nedovolí Sovětům ohrozit zákonná práva Ameriky v Západním Berlíně: „*Nemůžeme jej nechat na holičkách ani se dát odtamtud vyhnat, ať už postupnými kroky nebo silou.*“¹¹⁴ Dále zdůraznil, že Spojené státy jsou připraveny jednat diplomaticky, ale zároveň jsou připraveny i k případné odvetné akci, ve které se nebudou obávat použít veškerou svou sílu. V reakci na jmenování Koněva vrchním velitelem sovětských ozbrojených sil v Německu¹¹⁵ Kennedy řekl, že předloží kongresu USA návrh na větší výdaje určené k financování pozemních jednotek a na zvýšení počtu záloh.¹¹⁶ To měl být signál Chruščovovi, že Spojené státy nemají ve škále řešení problémů pouze ústupky nebo nukleární válku. Kennedy tehdy prohlásil: „*Abych to shrnul, usilujeme o mír, ale neustoupíme.*“¹¹⁷ Reakce západní veřejnosti na projev měla očekávaný efekt. Drtivou většinu západního světa potěšila vyjádření neústupnosti amerického prezidenta. Slova o připravenosti k jednání byla k překvapení Kennedyho zatlačena do pozadí. To souvisí s tím, že pro média, která se v této době stále rozmáhala, byl konflikt lákavější téma, než vyjednávání a většina společnosti se nacházela v militantní náladě. Proto také nebylo překvapením, když kongres Kennedyho vyřčené návrhy v oblasti armády přijal.¹¹⁸

Chruščov, nepočítal s tak tvrdým tónem Kennedyho řeči a musel nějak zareagovat. Pro Sověty bylo v televizním projevu velmi důležité jedno slovo. Konkrétně v části, kde Kennedy hovořil o tom, že nedovolí Sovětům ohrozit zákonná práva Ameriky v Západním Berlíně. Sověti tedy vyjádření pochopili tak, že jakoukoli změnu ze strany Východu v Západním Berlíně nebude Západ tolerovat.¹¹⁹ Ale o východní části města nepadlo ani slovo. Právě slovo „Západním“ bylo hnacím motorem pro spuštění operace

¹¹² DALLEK, s. 366.

¹¹³ V důsledku Menšíkovových zpráv o Kennedym pro Chruščova. DALLEK, s. 366.

¹¹⁴ Televizní projev prezidenta Kennedyho, Washington, 25. 7. 1961. In: JFKL, [online], [cit. 7. 4. 2019]. Dostupné z: <https://www.jfklibrary.org/archives/other-resources/john-f-kennedy-speeches/berlin-crisis-19610725>.

¹¹⁵ Které chápal jako Chruščovův politický nátlak. TAYLOR, s. 143.

¹¹⁶ Televizní projev prezidenta Kennedyho, Washington, 25. 7. 1961. In: JFKL, [online], [cit. 7. 4. 2019]. Dostupné z: <https://www.jfklibrary.org/archives/other-resources/john-f-kennedy-speeches/berlin-crisis-19610725>.

¹¹⁷ Tamtéž.

¹¹⁸ DALLEK, s. 368.

¹¹⁹ TAYLOR, s. 132–133.

Rose, která rozdělila město ostnatým drátem a později betonovou zdí. Proto také bylo vydáno přímé Chruščovovo nařízení, že změny provedené 13. srpna 1961 se nesmí ani milimetrem týkat západních sektorů Berlína.¹²⁰

4.4 Po operaci Rose

První reakci přímo na místě dění učinili představitelé britské vojenské moci. Pár hodin po svítání dorazili k místu hranice dva uniformovaní členové britské policie. Chvíli dění pozorovali a následně opět odjeli. To byl jasný vzkaz: „*Není to naše věc.*“¹²¹ Podobné výjevy nicnedělání přišly následně ze všech stran a přispěly k postupnému úpadku morálky obyvatel Západního Berlína a SRN.

Zprávu o tom, že se v Berlíně něco děje začal Washington přijímat až 10 hodin po zahájení operace Rose a sám prezident Kennedy se o ní dozvěděl ještě později. Víkend totiž trávil v rodinném sídle Hyannis Portu na mysu Cape Cod. Odpovědní pracovníci váhali prezidentovi ihned zavolat špatnou zprávu. Navíc Kennedy trpěl v těchto dnech silnými bolestmi zad a v inkriminované chvíli tvrdě spal. Telefonovat přímo do Berlína a tázat se na aktuální stav situace také nebylo možné, protože telefonní vedení procházelo východoněmeckým územím a veškeré informace by zachytila východoněmecká zpravodajská služba.¹²² Informace, které měl Washington k dispozici byly velice kusé. Kennedy se po probuzení vydal s rodinou na mši a následně odpluli jachtou na Great Island, kam byli pozváni na oběd. Až v tuto chvíli přišel z Washingtonu telegram informující o událostech v Berlíně a prezident se vrátil na břeh. Následně během několika okamžiků telefonoval s ministrem zahraničních věcí USA Ruskem a chtěl vědět, co mají Sověti v plánu. Styčnou informací bylo, že nic nenasvědčuje tomu, že by chtěl Chruščov obsadit Západní Berlín.¹²³

Samotná myšlenka vybudování zátarasů mezi východním a západními sektory nebyla ve Washingtonu neznámá. 30. července 1961 vyjádřil americký senátor William Fulbright otázku: „*Proč Východní Německo neuzavře svoji hranici, když na to má podle mne plné právo?*“¹²⁴ Sám Kennedy pět dní na to řekl svému poradci Walteru Rostovovi: „*Východní Německo vykrvácí. Je ohrožen celý východní blok. On to musí něčím zastavit. Třeba zdí. A s tím my vůbec nic nenaděláme.*“¹²⁵ A také dodal: „*Mohu zaktivizovat*

¹²⁰ TAYLOR, s. 132–133.

¹²¹ Tamtéž, s. 162–163.

¹²² Tamtéž, s. 189.

¹²³ Tamtéž, s. 190.

¹²⁴ DALLEK, s. 368.

¹²⁵ Tamtéž.

*alianci, jestliže Rusové něco podniknout proti Západnímu Berlínu, ale ne pokud se zaměří jen na Berlín východní.*¹²⁶ Přesto to však byly jen dohady a Washington byl východoněmeckou akcí z 13. srpna 1961 zaskočen. Neschopnost expertů cokoli předvídat byla pro Kennedyho zklamáním a důvodem ke zlosti zároveň.¹²⁷ USA i se západními spojenci očekávali nějakou akci. Stále se obávaly podpisu mírové smlouvy mezi SSSR a NDR, ale tento krok očekávali až na podzim roku 1961, kdy se měl konat XXII. sjezd komunistické strany Sovětského svazu (KSSS). Všichni se mylně domnívali, že k dramatickým akcím může dojít právě až po onom sjezdu KSSS, a že tedy mají dostatek času na vypracování vhodné strategie.¹²⁸ Západ v čele s USA byl 13. srpna 1961 stavbou zátarasů mezi sektory v Berlíně překvapen.

Kennedy se snažil na stavbu zdi zareagovat nanejvýš opatrně. Byl pod tlakem, protože Kongres mu v nedávné době poskytl finance na armádu a zvýšení počtu vojáků. Dala se tedy očekávat vojenská reakce. Kennedy se ale snažil situaci využít spíše propagandisticky. Jeho opatrnost dosvědčuje, že se z mysu Cape Cod vrátil do Washingtonu podle původního plánu a počáteční odezvu omezil na prohlášení ministerstva zahraničí, že události nijak neovlivní pozici spojenců v Západním Berlíně, ani přístup spojenců do jednotlivých sektorů.¹²⁹ Ve zprávě byla zmíněna pouze opatření určená k zastavení migrace do Západního Berlína. O žádné zdi zmínka nebyla, za to se zpráva zmiňovala o neschopnosti komunistické společnosti soupeřit se společností kapitalistickou.¹³⁰ Už zde je patrný náznak využití zdi propagandisticky ze strany USA.

Dne 15. srpna 1961 se ve Washingtonu sešla řídicí skupina pro Berlín, založená za účelem rychle reagovat na nastalou situaci. Kennedy se této schůzi nezúčastnil, ovšem nacházeli se zde nejvyšší představitelé americké vlády a diskutovalo se právě o propagandistickém využití situace. Tento den byl také zaslán dopis západním velitelům v Německu a jejich sovětskému protějšku. Dopis neměl téměř žádný význam. Obsahoval pouhé protesty a kritiku. Je však zajímavé, jak uvedli v souvislosti s dopisem Sověti, že jediné, co tento dopis neobsahoval, bylo ultimátum o odstranění zátarasů.¹³¹

Kennedy velmi brzy pochopil, že zeď je pro něj skutečným darem, který uchová dosavadní status quo v Berlíně.¹³² Sám poznamenal: „*Proč by Chruščov budoval zeď,*

¹²⁶ DALLEK, s. 368.

¹²⁷ Tamtéž.

¹²⁸ TAYLOR, s. 148–149.

¹²⁹ DALLEK, s. 368–369; NIGRIN, s. 34.

¹³⁰ TAYLOR, s. 191.

¹³¹ Tamtéž, s. 207.

¹³² NÁLEVKA, *Studená válka*, s. 119. NIGRIN, s. 34.

*kdyby měl v úmyslu skutečně Západní Berlín obsadit? Stavba zdi nemá žádný smysl, pokud chcete okupovat celé město. Chce se z toho vymotat. Zed' sice není zrovna elegantní řešení, ale je rozhodně lepší než válka.*¹³³ Dále pokračoval: „*Neudělám teď nic, protože kromě války neexistuje žádná alternativa. Už je konec, oni se nechystají Berlín obsadit.*“¹³⁴ To byla slova Kennedyho, který začínal mít paradoxně větší problémy se spojenci než se Sověty.¹³⁵ Především se SRN, kde vrcholila volební kampaň na funkci spolkového kancléře. O toto místo se ucházeli dosavadní kancléř SRN Konrad Adenauer a starosta Západního Berlína Willy Brandt. Adenauerova politika spočívala v usilování o sjednocení Německa. To se bezprostředně po uzavření hranice stalo utopií.¹³⁶ Ne jenom Adenauerova politika, ale také západní vlády a média razily po léta kurs sjednocení dočasně rozděleného Německa. Nicméně ve chvíli, kdy došlo ze strany Západem neuznávaného státu k akci, která se stala prvním symbolem trvale rozděleného Německa, tak Západ mlčel. To chápala západoberlínská veřejnost přinejmenším smutně a výsledkem byla postupná demoralizace Západního Berlína a západního Německa.¹³⁷ Brandta události zastihly v průběhu volební kampaně v Norimberku. Urychleně se vrátil do Berlína, kde jej čekal rozhněvaný dav, který požadoval nějaký zásah. Ze strany západních velitelství se však nikdo neozýval.¹³⁸ Ačkoli se sám Brandt snažil v prvních chvílích jednat jako velký politik a odhodlal se k vlastní reakci na uzavření hranic, západní okupační mocnosti mu daly velmi rychle na vědomí, že jeho jednání není na místě. Ostatně Berlín byl stále pod okupační správou čtyř mocností, kterou určila Postupimská konference v roce 1945.¹³⁹ Počínání Sovětského svazu, tak bylo pro Západ stále formálním počínáním válečného spojence. Brandt byl starosta, jehož zbraní v politice byla pouze slova a o faktickou moc se nemohl opřít. Jeho chování se Kennedymu nelíbilo. Projevy a výzvy, které Brandt pronášel znevažovaly postoj USA v očích veřejnosti.¹⁴⁰ Je na místě připomenout, že na chování veřejnosti přímo v Berlíně ve chvílích, kdy byly stavěny zátaras, pochopitelně dohlížela na obou stranách barikády policie. Provokace nebyly žádoucí a demonstranti byli potlačováni.¹⁴¹ I americká administrativa se obávala možného povstání na východní straně, což by v danou situaci

¹³³ DALLEK, s. 369.

¹³⁴ TAYLOR, s. 204.

¹³⁵ DALLEK, s. 369.

¹³⁶ TAYLOR, s. 80.

¹³⁷ NIGRIN, s. 34–35.

¹³⁸ TAYLOR, s. 165.

¹³⁹ Tamtéž, s. 167–168.

¹⁴⁰ NIGRIN, s. 34–35.

¹⁴¹ TAYLOR, s. 170.

mohlo vzájemné vztahy supervelmocí ještě více poškodit. Obzvláště, pokud by se domnělí povstalci rozhodli požádat Spojené státy o pomoc.¹⁴² Brandt se rozhodl poslat Kennedymu dopis, ve kterém chtěl prezidentovi USA nastínit situaci a navrhnout řešení. Navíc se domníval, že jednání s nejvyšším představitelem USA by mu mohlo přinést body v jeho volební kampani.¹⁴³ Dopis, který dorazil do Washingtonu 16. srpna 1961 Brandt označil za osobní a neformální. Brandt v dopisu naznačoval, že opatrná reakce USA na nastalou situaci je vzhledem k její závažnosti nevhodná. Vyjádřil sice pochopení nad jednáním USA, ale také definoval problémy, které by mohly nastat v případě, že nedojde k tvrdšímu postoji. Především Kennedymu předložil požadavky, podle kterých měla být krize řešena. Mezi nimi bylo mimo jiné obvinění SSSR před tribunálem OSN, zaručení svobod Západnímu Berlínu bez účasti Sovětů, tedy tzv. třímocenský status Berlína, a dopis zakončil žádostí o navýšení počtu vojáků americké posádky v Berlíně.¹⁴⁴ Kennedy nechtěl, aby ho někdo z druhé strany Atlantiku nutil k ukvapeným jednáním. Natož berlínský starosta.¹⁴⁵ Brandt ale zašel ještě dál a donutil Kennedyho k reakci, když několik hodin na to před radnicí v Západním Berlíně veřejně promluvil o dopisu, který poslal prezidentovi Spojených států a pronesl k velkému davu: „*Berlín očekává víc než slova. Berlín očekává politickou akci!*“¹⁴⁶ Kennedy na jeho počínání reagoval slovy: „*Jen se na to podívejte! Kdo si myslí, že je?*“¹⁴⁷ Je na místě dodat, že Brandt neusiloval o to, aby ponížil USA za jejich nečinnost, a rozhodně nechtěl kritizovat spojence, bez jehož ochrany by byl Západní Berlín bezbranný. V té době byl prostě vytížený z nadcházejících voleb a byl zodpovědný za obyvatelstvo které měl chránit.¹⁴⁸

Následně 17. srpna 1961 na schůzi s vládními činiteli požádal Kennedy přítomné, aby neřešili problém vztyčení bariér v berlínských ulicích, ale problém morálky Západního Berlína.¹⁴⁹ Zadal to na podnět Edwarda Roscoe Murrowa, ředitele Informační agentury Spojených států a nejslavnějšího rozhlasového reportéra své doby, který se nacházel ve chvíli uzavření hranic v Berlíně a doporučoval Kennedymu přijmout tvrdší opatření kvůli úpadku morálky Západoberlíňanů.¹⁵⁰ Padlo rozhodnutí vyslat do Berlína

¹⁴² FREEDMAN, Lawrence, *Kennedy's Wars. Berlin, Cuba, Laos and Vietnam*, Oxford 2000, s. 74.

¹⁴³ TAYLOR, s. 205.

¹⁴⁴ Brandt Kennedymu, Berlín, 16. 8. 1961. In: FRUS: 1961–1963 Vol.XIV, Berlin Crisis, 1961–1962, [online], [cit. 7. 4. 2019]. Dostupné z: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1961-63v14/d117>.

¹⁴⁵ TAYLOR, s. 203.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 210.

¹⁴⁷ DALLEK, s. 369.

¹⁴⁸ TAYLOR, s. 205.

¹⁴⁹ DALLEK, s. 371.

¹⁵⁰ TAYLOR, s. 200; s. 203.

vojenské posily a dopis s odpovědí pro Brandta, který mnu měl osobně doručit viceprezident USA Lyndon Baines Johnson a generál Clay, otec myšlenky leteckého mostu v období první krize v Berlíně. I přes některé nesouhlasly byl Kennedy přesvědčen, že tato Johnsonova cesta bude to pravé poselství pro všechny.¹⁵¹ Navýšení posádky v Berlíně mělo být signálem, že USA dostojí svým závazkům a právům, ale zároveň ani nijak neohrozí zájmy a práva SSSR. Ostatně odvelení 1500 amerických vojáků do Berlína, čímž se tamní posádka zvýšila na zhruba 12 000 vojáků nemohlo být chápáno jinak už kvůli tomu, že sovětské síly v okolí města čítaly počtu zhruba čtvrt milionu vojáků.¹⁵² Signálem, který měl ubezpečit západoberlínskou veřejnost, mělo být zase symbolické vyslání generála Claye.

Johnson s Clayem přiletěli do Berlína 19. srpna 1961¹⁵³, kde je uvítalo 21 dělových salv.¹⁵⁴ Návštěva těchto dvou mužů přinesla přesně ten efekt, který byl očekáván. Západoberlíňanům stačilo, že tam byli a bylo je vidět. Oba zvedli morálku obyvatel a prestiž USA ať už potřásáním si rukou s obyvateli nebo rozdáváním kuličkových per. Johnson pak odevzdal Brandtovi dopis od Kennedyho, přičemž mu neopomněl zdůraznit starostovu nekompetentnost jednat napříště s prezidentem podobným způsobem.¹⁵⁵ Kennedy v dopisu souhlasil s nemorálními aspekty akce podniknuté Sověty a NDR. Rázně ale odmítnul konkrétní akce, jaké požadoval Brandt. Informoval starostu, že alespoň souhlasil s posílením vojenských jednotek ve městě.¹⁵⁶ „*Po bedlivém zvážení jsem se rozhodl, že nejlepší bezprostřední reakcí je významné posílení západních posádek.*“¹⁵⁷ psal Kennedy. Návrh na třímocenský status odmítl z důvodu možného poškození vztahů čtyř mocností. Stále tak lze ještě pozorovat Německo, jako ten poražený stát v druhé světové válce. Kennedy také Brandta ujišťoval, že Západ bude i nadále stát za svými závazky a právy v Západním Berlíně.¹⁵⁸ Clay s Johnsonem měli být následující den přítomni při příjezdu amerických jednotek. Existovaly určité obavy, že postup jednotek přes území NDR bude komplikován, ne-li dokonce napaden. Kennedy byl sám v pohotovosti a každých 15 minut chtěl být

¹⁵¹ DALLEK, s. 371.

¹⁵² TAYLOR, s. 214.

¹⁵³ Tamtéž, s. 222.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 223.

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 224–227.

¹⁵⁶ Kennedy Brandtovi, Washington, 18. 8. 1961. In: FRUS: 1961–1963 Vol.XIV, Berlin Crisis, 1961–1962, [online], [cit. 6. 4. 2019]. Dostupné z: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1961-63v14/d120>.

¹⁵⁷ Tamtéž.

¹⁵⁸ Tamtéž.

informován o průběhu transportu, aby mohl v případě potřeby pružně zareagovat.¹⁵⁹ Kromě běžných administrativních problémů na hraničních přechodech však nebyl konvoj nijak ohrožen a zpoždován. Krátce po poledni 20. srpna 1961 konvoj dorazil do Berlína a navýšení americké posádky v Berlíně bylo dokončeno.¹⁶⁰

V reakci na to obnovil 30. srpna 1961 SSSR jaderné zkoušky a možnost podepsání mírové smlouvy mezi SSSR a NDR bylo stále jednou z velkých obav USA a jejich západních spojenců. Obnovení jaderných testů Kennedyho rozčílilo a vyzval SSSR, aby se přidal k USA a Velké Británii a ukončil jaderné zkoušky v zemské atmosféře, kde bomby produkovaly radioaktivní spad a nevyužíval tak testů k vyhrožování na mezinárodní politické scéně.¹⁶¹

V následném období se snažil Kennedy zahájit jednání o situaci v Berlíně tak, aby předešel nukleární válce.¹⁶² Faktem k připomenutí je, že po celou dobu trvání německé i berlínské otázky se musely USA ohlížet na své další spojence, bez kterých formálně nemohly rozhodovat. Na druhou stranu jak Velká Británie, tak i Francie měly svých problémů dost. Velká Británie se potýkala s mnohými hospodářskými problémy a s narůstající neschopností udržet pohromadě své impérium. Francie pokládala rozdělení Německa i Berlína za uspokojivé řešení, protože tradičně chtěla držet Německo po válce na kolenou co nejdéle. Nějaké akce ze strany spojenců USA šlo tedy očekávat pouze v případě, že by byla přímo narušena jejich práva v Berlíně, k čemuž nedošlo.¹⁶³ Kennedy tedy mohl vypadat, že jedná v čele americké vlády ustrašeně, ale jednalo se ve skutečnosti o obavu, že do případného vojenského konfliktu s Východem budou muset jít Spojené státy osamoceny. Co se týká menších států NATO, s jejich pomocí v případě takového konfliktu také nešlo moc počítat, ale bylo nutné se ohlížet na jejich postoj.¹⁶⁴ Nešlo vyvolat válku a očekávat, že se do ní po boku USA zapojí celý Západ. Veškerá jednání USA se SSSR byla tedy silně limitována ohlídáním se na státy, jejichž zájmy se různily.¹⁶⁵ Jakkoli byly následné šance na rozhovory mezi USA a SSSR mizivé, snažil se Kennedy do konce léta vysílat Chruščovovi usmiřovací signály, například přes televizní vyjádření.¹⁶⁶ Chruščov, který dobře věděl, jaké následky by měla nukleární válka, a který

¹⁵⁹ DALLEK, s. 370.

¹⁶⁰ TAYLOR, s. 227–290.

¹⁶¹ DALLEK, s. 371.

¹⁶² Tamtéž, s. 372.

¹⁶³ TAYLOR, s. 191–194.

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 195.

¹⁶⁵ Tamtéž, s. 194.

¹⁶⁶ WILKE, s. 281–284; DALLEK, s. 372.

již vyřešil problém emigrace z NDR, neměl žádnou motivaci pokračovat v eskalaci problému. Jediné, co ještě mohlo ohrozit status quo v Německu byla ohlášená mírová smlouva s NDR. Od konce září 1961 se situace na mezinárodní politické scéně začala uklidňovat a oba státníci vyjádřili v neformálních dopisech ochotu jednat.¹⁶⁷

Svět dlouho očekával, že Chruščov na XXII. sjezdu KSSS dokončí, co začal a zasadí Západu ránu v podobě separátní mírové smlouvy mezi SSSR a NDR. Místo toho své ultimátum jen suše odvolal. 17. října 1961 dal najevo, že už není nutné uzavřít mírovou smlouvu s NDR do konce roku. Tím prakticky skončila druhá berlínská krize. Postrádalo tedy smysl Američany dále provokovat. Obzvláště poté, co dal Západ najevo, že hlavní prioritou jsou pro něj záruky v Západním Berlíně, a ne sjednocené město nebo sjednocené Německo.¹⁶⁸

Kennedyho ostražitost přesto neustala. Po znovuobnovení jaderných zkoušek Chruščovovi nevěřil a na domácí půdě se musel stále potýkat s názory směřujícími k jadernému úderu. Nejednou bylo na jeho adresu proneseno, že stojí v čele aparátu slabochů a byl obviňován z měkkosti. Kennedy skutečně nestál o jaderný konflikt, ale souhlasil se záměrem zůstat vojensky ve střehu. Jaderná strategie americké administrativy měla být následně přepracována tak, aby nukleární zbraně byly použity pouze při selhání veškerých diplomatických a konvenčních řešeních.¹⁶⁹

Mezi 22. a 27. říjnem došlo přímo v Berlíně ještě k několika provokacím. V obecné rovině lze tvrdit, že američtí diplomaté měli přístup do celého Berlína, tedy i do jeho východní části za hranicí. Příslušníci pohraniční policie NDR ale některé diplomaty nechtěli přes hranici pustit, což bylo chápáno jako drzost, protože, jak bylo zmíněno, západní vlády NDR neuznávaly. Zamítnutí vstupu diplomatů bylo možné, ale pouze za zvláštních okolností a v případě, že by tak učinil představitel SSSR nikoli NDR. V těchto dnech tedy Američané provokovali východní Němce tím, že západní auta s diplomaty svévolně projížděla hranicí s ozbrojeným doprovodem. Situace vykristalizovala 27. října 1961 v okamžiku, kdy proti sobě stálo na každé straně hranice několik tanků. Za žádných okolností ale nemělo dojít ke střelbě ani z jedné strany. Je pravděpodobné, že vyslání obrněnců ze strany SSSR byl pokus vytrhnout kontrolu nad krizí z moci NDR. Nařízení ke kontrole příchozích ze Západního Berlína do NDR příslušníky východoněmecké policie přišlo totiž patrně z vyšších vládních míst NDR. Ulbricht byl

¹⁶⁷ FREEDMAN, s. 75; WILKE, s. 276–277.

¹⁶⁸ WILKE, s. 284–286; TAYLOR, s. 250–251.

¹⁶⁹ DALLEK, s. 374.

v tuto chvíli jediný, kdo měl na pokračování krize skutečný zájem. Po celou dobu usiloval o větší moc nad NDR, kterou od Chruščova díky uzavření hranic získal. Následně se domníval, že by podpisem mírové smlouvy mezi SSSR a NDR získal větší moc, a především kontrolu nad územím přes která měli západní spojenci zaručený přístup do Berlína. Jednání mezi Kennedym a Chruščovem byla však v tuto dobu už na takové diplomatické cestě, že říjnové provokace neměly na druhou berlínskou krizi zásadní vliv a oba státníci si byli vědomi, že krize končí. Velmi rychle se ukázalo, že ani jedna supervelmoc nehodlá jít do války kvůli tomu, kdo má a nemá doklady pro pohyb v berlínských ulicích. Jediná osoba, pro kterou to bylo důležité byl Ulbricht, který ale neměl prostředky pro naplnění svých mocenských ambic.¹⁷⁰ Tanky byly odvolány následujícího dne 28. října 1961.¹⁷¹ Lze tvrdit, že pro Východ i Západ znamenalo stažení tanků 28. října 1961 z pozic v Berlíně vzájemné uznání stavu nastoleného 13. srpna 1961.¹⁷²

4.5 Kennedyho návštěva v Berlíně

V roce 1963 podnikl prezident Kennedy rozsáhlejší cestu po Evropě. Na poslední chvíli bylo rozhodnuto, že tato cesta bude zahrnovat i návštěvu Západního Berlína. Zprvu sice panovaly obavy, že by tato cesta mohla vyslat nechtěné signály jak Východu, tak i berlínské veřejnosti. Brzy však prezident i jeho poradci usoudili, že tato návštěva naplánovaná na 26. června 1963 ničemu neuškodí. Hlavním zájmem americké administrativy bylo, aby Kennedy povzbudil obyvatele Berlína, ale zároveň nevyprovokoval Sověty k další agresivní akci. Jeho poradci připravili verzi slavného projevu. Předepsané verze se ale Kennedy nakonec nedržel. Patrně se nechal unést, když místo o soužití hovořil před veřejností o neslučitelnosti komunistického a kapitalistického světa. Když hovořil o svobodném světě, a završil rozhovor slovy: „*Jsem Berlínčan.*“¹⁷³, tak dav propukl v takový jásot, že se všichni přítomní politici pracovníci obávali nechtěné reakce davu. Kennedy později uznal, že se nechal unést. Domníval se, že by dav berlínskou zeď zbouřil, kdyby k tomu v tu chvíli dostal od Kennedyho pokyn.¹⁷⁴ Později toho dne ještě promluvil na půdě berlínské Svobodné univerzity. Tady už se držel poradci

¹⁷⁰ FREEDMAN, s. 91; 114–116; TAYLOR, s. 259.

¹⁷¹ TAYLOR, s. 246–258.

¹⁷² Tamtéž, s. 261.

¹⁷³ Z německého: „*Ich bin ein Berliner.*“. Poznámky prezidenta Kennedyho k proslovu, Západní Berlín, 26. 6. 1961. In: JFKL, [online], [cit. 7. 4. 2019]. Dostupné z: <https://www.jfklibrary.org/archives/other-resources/john-f-kennedy-speeches/berlin-w-germany-rudolph-wilde-platz-19630626>.

¹⁷⁴ TAYLOR, s. 301–304.

předepsané verze proslovu.¹⁷⁵ Přes veškeré obavy z přehnaného prezidentova vystupování v prvním berlínském projevu neměla tato jeho návštěva zásadní vliv na vzájemné vztahy mezi USA a SSSR. Stejně tak nebyla kvůli Kennedyho návštěvě Západního Berlína krize obnovena. Naopak je v mnohých pramenech vnímána jako symbolické ukončení druhé berlínské krize.

4.6 Důsledky stavby berlínské zdi a důsledky americké reakce na krizi

Přestože Chruščov zabránil emigraci obyvatel z NDR na Západ a zdánlivě si mohl připsat druhou berlínskou krizi jako své politické vítězství, nebylo tomu tak. Kennedy dokázal svou neústupností zachránit Západní Berlín před pohlcením komunismem a budoucí zeď se stala symbolem utlačování lidských svobod komunistickým režimem. Stala se symbolem železné opony, díky čemuž získal Kennedy pro Spojené státy propagandistickou výhodu.¹⁷⁶ Demograficko-ekonomická situace v NDR byla stabilizována a východoněmecké hospodářství začalo posilovat, přestože nedosáhlo úrovně ekonomiky SRN. Dále byla zeď pro východoněmeckou vládu velmi nákladná. Výdaje na stavbu, údržbu, a nakonec i zajištění bezpečnostních složek pro ostrahu berlínské zdi vyčerpávalo už tak omezené zdroje NDR.¹⁷⁷ Pevnost statu quo, který byl stavbou berlínské zdi nastaven, se projevila během kubánské raketové krize o rok později. Ačkoli se Američané domnívali, že Sověti se pokusí vyvinout nátlak prostřednictvím Berlína, nestalo se tak. Kennedy potvrdil v roce 1961 tvrdý postoj Spojených států a Sovětský svaz se neodvážil zasáhnout protivníka v citlivém místě. Po kubánské raketové krizi se ideologický souboj mezi Spojenými státy a Sovětským svazem do Evropy již v podstatě nevrátil.¹⁷⁸ Sovětské vedení v Moskvě opustilo myšlenku sjednoceného Německa a v budoucím vývoji se snažilo spíše jen o upevnění mezinárodního postavení NDR.¹⁷⁹

Důsledkem americké reakce na druhou berlínskou krizi bylo především posílení morálky obyvatel SRN a Západního Berlína. Krize svým diplomatickým charakterem přispěla k tvorbě nové americké jaderné strategie, která je známá jako strategie pružné reakce, která byla popsána v kapitole John Fitzgerald Kennedy a jeho politika v letech 1960–1961.

¹⁷⁵ TAYLOR, s. 301–304.

¹⁷⁶ DALLEK, s. 376.

¹⁷⁷ ROTTMAN, s. 59; TAYLOR, s. 309–311.

¹⁷⁸ TAYLOR, s. 300–301.

¹⁷⁹ NÁLEVKA, *Studená válka*, s. 119.

5 Závěr

Prakticky od poloviny druhé světové války se spojenci v boji proti nacistickému Německu zaobírali otázkou poválečného vývoje země. Již tak složitá jednání byla postupem doby ještě více zkomplikována politicko-ideologickým rozporem mezi kapitalistickým a komunistickým světem. Velmoci z protiněmecké koalice měly rozdílné představy o budoucím vývoji Německa. Sovětský svaz si činil nárok na připoutání Německa k východnímu bloku, aby mohlo být vytvořeno územní nárazníkové pásmo chránící Sovětský svaz před vpádem možného nepřítele. Spojené státy americké se v důsledku sovětské politiky začaly obávat o své velmocenské postavení a jejich politika se začala orientovat na uchování demokratického systému v Německu. Poražené Německo, stejně jako jeho hlavní město Berlín, bylo z těchto důvodů po válce rozděleno na územní zóny. Tyto zóny byly pod správou vítězných mocností. Zformování protichůdné politiky Spojených států a Sovětského svazu zapříčinilo, že rozdělení německého a berlínského území se stalo trvalou záležitostí.

Město Berlín se stalo zvláštním místem střetu politických ideologií Spojených států a Sovětského svazu. Přestože se nacházelo v územní zóně, která byla pod správou Sovětského svazu, měly západní mocnosti zaručený přístup jednotek do územních sektorů města pod jejich správou. Takové řešení způsobovalo komplikace. Vláda Sovětského svazu se pokusila tento stav vyřešit způsobem, který by více odpovídal jejich zájmům. Sověti uskutečnili mezi lety 1948 a 1949 pozemní blokádu Berlína v domnění, že západní mocnosti se z města stáhnou a západní berlínské sektory jim přenechají. Západní mocnosti v čele se Spojenými státy pochopily důležitost přístupu do těchto sektorů v souvislosti s veřejným míněním a zorganizovaly letecké zásobování obleženého města. Ze sovětského úhlu pohledu se blokáda minula účinkem a sympatie veřejnosti se přiklonily na stranu západních mocností. Proto také byla blokáda odvolána.

Následně vznikly dva německé státy. Jedním z nich byla Spolková republika Německo, která byla podporována, a diplomaticky uznávána na základě Hallsteinovy doktríny, jako jediný německý stát ze strany západních velmocí. Ke Spolkové republice byl přidružen pomocí speciálního statutu i Západní Berlín. Druhým státem byla Německá demokratická republika, která byla zase uznávána východním blokem jako jediný německý stát. Politická situace tak byla díky vzniku dvou německých států na několik let uklidněna.

Vzhledem k ekonomickým problémům NDR a vyostření studené války byla však berlínská otázka opět otevřena. Vůdce Sovětského svazu Nikita Sergejevič Chruščov využil problému v Berlíně a pomocí nátlaku se snažil donutit Američany jednat. Spojené státy se staly hlavní velmocí, která hájila práva všech spojenců v Berlíně. Ostatní velmoci měly mnoho jiných problémů v oblastech svých zájmů. Američané se přesto museli na postoj ostatních velmocí v jednáních ohlížet.

Chruščov vyvíjel na Spojené státy nátlak tím, že pohrozil uzavřením mírové smlouvy mezi NDR a Sovětským svazem. Tím by právně zanikly poválečné okupační dohody a západní spojenci by ztratili možnost svobodného přístupu do Berlína. Nové podmínky by museli vyjednat s vládou NDR, kterou diplomaticky neuznávali, což by bylo přinejmenším ponižující. Na obou stranách se objevila snaha daný problém řešit, ale byla neúspěšná.

Následně v roce 1960 nastoupil do úřadu prezidenta spojených států amerických John Fitzgerald Kennedy a jednání byla obnovena. Oba státníci se sešli na Vídeňském summitu kde, ovšem nebylo nalezeno řešení. Mnoho pramenů uvádí, že Kennedyho prestiž byla znehodnocena nevydařenou kontrarevolucí na Kubě, ke které dal v dubnu 1961 souhlas. Chruščov zase nebyl ochoten dělat kompromisy a mladému a zdánlivě politicky nezkušenému prezidentovi Spojených států neprojevoval náležitý respekt. Největším důvodem selhání vídeňských rozhovorů byly patrně odlišné zájmy obou státníků. Kennedymu záleželo více na prohloubení vzájemných vztahů bez ohledu na řešení berlínské otázky. Chruščov byl ale pod tlakem a berlínskou otázku musel vyřešit. V důsledku neúspěchu jednání a vypjatých situací, ke kterým ve Vídni došlo, byly vzájemné sovětsko-americké vztahy ještě více zhoršeny.

Mezi červnem a srpem 1961 se Kennedyho administrativa zaměřila na vypracování různých návrhů pro případ, že by Chruščov své ultimátum splnil. Na nátlak veřejnosti a na nátlak Chruščova, který ve svých prohlášeních opakoval podepsání mírové smlouvy, byl Kennedy nucen k vyjádření. Ve svém projevu se tvrdě postavil za práva Američanů v Západním Berlíně a ujistil, že se Spojené státy se svých pozic v Západním Berlíně nestáhnou. Chruščov byl překvapen z tvrdého postoje, který Kennedy zaujal na základě jeho provokací. Nicméně Kennedy se postavil pouze za práva Západního Berlína. Za práva východního sektoru města pod sovětskou okupační správou se postavit nechtěl a vzhledem k mezinárodní situaci ani nemohl. Spojené státy by k takovému postoji nebyly kompetentní, protože by tak porušily poválečné dohody.

Chruščov následně vyjádřil v součinnosti s východoněmeckou vládou souhlas s instalací provizorních zátarasů v berlínských ulicích, přičemž následně započala stavba berlínské zdi. Panuje obecný názor, že Kennedyho administrativa podobné opatření očekávala, ale přesto byla zaskočena, s jakou rychlostí a v jakém utajení byla východoněmecká akce podporovaná sovětskou vládou provedena. Především pak bylo ze strany americké administrativy očekáváno, že podobná akce bude podniknuta až po XXII. sjezdu komunistické strany Sovětského svazu na podzim roku 1961. Americká reakce na danou situaci byla západní veřejností vnímána jako nedostatečně rychlá. Na první pohled pomalá reakce americké administrativy však nebyla důsledkem překvapení. Byla způsobena důkladným uvažováním prezidenta Kennedyho, který hledal se svými poradci způsob, jak se k situaci postavit. Ve skutečnosti nebyly porušeny zájmy a práva Spojených států a nebylo tak třeba se k problému stavět přímo negativně, byť se dá celá východoněmecká akce s určitostí označit za nemorální. Do jisté míry lze také tvrdit, že Chruščov berlínský problém vyřešil z politického hlediska velmi dobře.

Kennedyho reakce se tak omezila pouze na morální podporu obyvatel SRN a obzvláště Západního Berlína. Západoberlíňané vzhlíželi ke Spojeným státům jako ke svému ochránci již od dob první berlínské krize a očekávali nějaké vyjádření. Kennedy vyřešil tento problém vysláním viceprezidenta Lyndona B. Johnsona a generála Lucia Claye, hrdinu z dob blokády, do Západního Berlína. Také posílil tamní americké vojenské jednotky. Těmito tahy uklidnil veřejnost a zároveň ujistil Sověty, že nepodnikne žádné válečné protiakce. Americké vojenské síly totiž nemohly být použity k útoku na východní Berlín ani po svém posílení, vzhledem k tomu, že v okolí Berlína byla v pohotovosti sovětské armáda v nesrovnatelně větším počtu.

V následujícím období se situace mezi Spojenými státy a Sovětským svazem uklidňovala. Chruščov i Kennedy se snažili dojít ke smíru především pomocí neformální korespondence. Kennedyho administrativa byla přesto i nadále nucena k obavám kvůli stále hrozícímu možnému podepsání mírové smlouvy mezi NDR a Sovětským svazem. Chruščov, který ale již nadále neměl zájem na prohlubování krize, odvolal své ultimátum 17. září 1961 a druhá berlínská krize skončila. Mezi létem a podzimem roku 1961 docházelo přímo v Berlíně k různým provokacím, které byly vyvolány příslušníky východoněmecké pohraniční police. Ti způsobovali potíže s přechodem hranice západním diplomatům i přes to, že k tomu neměli žádné právo. Patrně se jednalo o nařízení z vyšších vládních míst v NDR, která měla zájem na opětovném prohloubení odeznívající krize. Toto tvrzení ale nelze podložit dostatečným pramenným výzkumem.

Přestože se stala berlínská zeď politickým vítězstvím Chruščova, tak Sovětskému svazu propagandisticky uškodila. Každopádně cíl, se kterým byla postavena, byl splněn. Emigrace z NDR byla, až na malé výjimky, zastavena. Na druhou stranu její technické, ekonomické a logistické zajištění bylo pro NDR velmi nákladným. Zeď byla po dobu svojí existence vylepšována takřka k dokonalosti. Mimo jiné i díky stanovisku, které zaujaly Spojené státy v roce 1961. Chování americké diplomacie v čele s prezidentem Kennedym bylo zaměřeno na morální podporu obyvatel Západního Berlína a SRN. Z politického hlediska tento stav Spojeným státům vyhovoval. Bylo možné využít berlínskou zeď jako symbol vítězství kapitalismu nad komunismem, a zároveň byl upevněn status quo, díky kterému se stalo Německo trvale rozděleným státem. Následný ideologický souboj mezi Spojenými státy a Sovětským Svazem se do Evropy v podobném rozsahu již nevrátil. Vedlejším důsledkem celé druhé berlínské krize bylo vypracování nové jaderné taktiky Spojených států. Tato taktika se nazývala strategie pružné reakce a umožňovala větší diplomatickou obratnost v jednání se Sovětským svazem.

6 Seznam použitých zkratek

CDU: Christlich Demokratische Union Deutschlands (křesťanskodemokratická unie Německa)

FRUS: Foreign Relations of the United States (Zahraniční vztahy spojených států – zdroj)

JFKL: John F. Kennedy Presidential Library and Museum (knihovna a museum prezidenta Kennedyho)

KPD: Kommunistische Partei Deutschlands (komunistická strana Německa)

KSSS: komunistická strana Sovětského svazu

NATO: North Atlantic Treaty Organization (severoatlantická aliance)

NDR: Německá demokratická republika

NKVD: Narodnyj komissariat vnutrennich děl (Lidový komisariát vnitřních záležitostí)

OSN: Organizace spojených národů

SED: Sozialdemokratische Partei Deutschlands (sociálnědemokratická strana Německa)

SRN: Spolková republika Německo

SSSR: Svaz sovětských socialistických republik

USA: United States of America (Spojené státy americké)

7 Seznam použité literatury a pramenů

7.1 Vydaný pramen:

Dokumenty Foreign Relations of the United States: Historical Documents. Dostupné z: <https://history.state.gov/historicaldocuments>.

Dokumenty John F. Kennedy Presidential Library and Museum: John F. Kennedy Speeches. Dostupné z: <https://www.jfklibrary.org/archives/other-resources/john-f-kennedy-speeches>.

Projev Winstona Churchilla, Fulton, 5. 3. 1946. In: Central Intelligence Agency Library. Dostupné z: <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/1946-03-05.pdf>.

REIMAN, Michal, LUŇÁK, Petr (ed.), *Studená válka 1954–1964. Sovětské dokumenty v českých archivech*, Brno 2000.

Severoatlantická smlouva, Washington, 4. 4. 1949. In: North Atlantic Treaty Organization. Dostupné z: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_17120.htm.

7.2 Literatura:

BROŽ, Ivan, *Kennedyové. Klan osudem prokletý*, Praha 2002.

DALLEK, Robert, *Nedokončený život. John F. Kennedy 1917–1963*, Praha 2006.

FREEDMAN, Lawrence, *Kennedy's Wars. Belrin, Cuba, Laos and Vietnam*, Oxford 2000.

NÁLEVKA, Vladimír, *Studená válka*, Praha 2003.

NÁLEVKA, Vladimír, *Světová politika ve 20. století*, 1. díl, Praha 1999.

NÁLEVKA, Vladimír, *Světová politika ve 20. století*, 2. díl, Praha 1999.

NIGRIN, Tomáš, *Izolovaný ostrov. Západní Berlín a jeho proměny po stavbě Berlínské zdi*, Praha 2013.

ORT, Alexandr, *Evropa 20. století*, Plzeň 2004

ROTTMAN, Gordon, *Berlínská zeď a vnitroněmecká hranice 1961–89*, Praha 2009.

TAYLOR, Frederick, *The Berlin Wall. 13 August 1961–9 November 1989*, London 2006.

VILLA, José de, NEUBAUER, Jürgen, *Máximo líder. Fidel Castro*, Praha 2007.

VOLEK, Jindřich, *Kennedyové*, Praha 1970.

WILKE, Manfred, *The Path to the Berlin Wall*, New York 2014.

7.3 Studie/článek v časopise:

PRACHOVÁ, Helena, *Addisonova choroba. Myslíme na ni při diferenciální diagnostice?*. In: *Interní medicína pro praxi* 19, 2017, 5, s. 262–265.

SAFIRE, William, *Islamofascism*. In: *The New York Times Magazine*, 1. 10. 2006. Dostupné z: https://www.nytimes.com/2006/10/01/magazine/01wwln_safire.html.

7.4 Internetový zdroj:

Cold War History Timeline. In: Wilson Center. Dostupné z: <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/theme/cold-war-history/timeline?year=1947>.

HORNOVÁ, Alice, *Tzv. Varšavská smlouva (14. 5. 1955)*. In: *Moderní Dějiny*, 25. 6. 2013. Dostupné z: <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/tzv-varsavska-smlouva-14-5-1955/>.

LÁNÍK, Jaroslav, *Hallsteinova doktrína. Dvě části Německa ve víru sporů*. In: *Vojenský Historický Ústav Praha*. Dostupné z: <http://www.vhu.cz/hallsteinova-doktrina-dve-casti-nemecka-ve-viru-sporu/>.

Rada guvernérů Federálního rezervního systému, *Henry Morghenthau Jr.* In: *Federal Reserve History*. Dostupné z: https://www.federalreservehistory.org/people/henry_morghenthau_jr.

Walter Ulbricht. Videozáznam z tiskové konference pro západní média, 15. 6. 1961. In: *Die Berliner Mauer*. Dostupné z: <https://www.berlin-mauer.de/videos/walter-ulbricht-zum-mauerbau-530/>.

8 Shrnutí

Tato bakalářská práce popisuje postoj vlády Spojených států amerických v reakci na jeden z nejzávažnějších konfliktů studené války – berlínskou krizi v roce 1961. Téma je zaměřeno především na to, jaký postoj k tomuto problému zaujal americký prezident John Fitzgerald Kennedy. Práce je chronologicky rozdělena do tří kapitol. První část popisuje obecný vývoj, který předcházel berlínské krizi v roce 1961 od počátků v druhé světové válce až po její vyvrcholení stavbou berlínské zdi. Druhá část je zaměřena na průběh této krize. Stěžejní částí práce je potom třetí kapitola. Zahrnuje krátký popis administrativy prezidenta Kennedyho a pokračuje popisem jednání mezi hlavními představiteli Spojených států a Sovětského svazu. V této části je současně věnována pozornost postojům prezidenta Kennedyho k danému problému.

V průběhu druhé světové války se mezi hlavními představiteli spojenecké koalice objevily neshody, převážně v souvislosti s uspořádáním poválečného Německa. Postupným vývojem bylo Německo rozděleno do jednotlivých sfér vlivu pod správou konkrétních velmocí. Stejným způsobem bylo rozděleno i město Berlín, které se nacházelo v sovětské sféře vlivu. Toto nedokonalé rozdělení v sobě skýtaló politické problémy, které byly později umocněny ekonomickými problémy Německé demokratické republiky. Hlavní představitel Sovětského svazu Nikita Sergejevič Chruščov se rozhodl této citlivé oblasti využít a vyvinout nátlak na Spojené státy v domnění, že své pozice v Berlíně opustí. Kennedy ale zaujal tvrdý postoj a postavil se za práva Američanů v Západním Berlíně. Chruščov, který musel vyřešit ekonomickou situaci co nejdříve dal představitelům NDR povolení k fyzickému rozdělení berlínských sektorů. To se ukázalo jako dobré politické řešení, které bylo ku prospěchu jak Sovětského svazu, tak Spojených států. Způsob, jakým byly sektory rozděleny lze chápat jako nemorální a veřejnost jím byla pobouřena. Obyvatelé Západního Berlína požadovali ujištění, že Američané budou i nadále hájit jejich práva. Reakce americké administrativy byla veřejností chápána jako pomalá. Kennedy však důkladně promýšlel veškeré kroky, které je potřeba podniknout. Rozhodl se povzbudit morálku Západního Berlína symbolickou návštěvou Lucia Claye a Lyndona B. Johnsona, a také posílením amerických jednotek ve městě. Tím Kennedy uklidnil německou veřejnost a zároveň ujistil Sovětský svaz, že se nepokusí o vojenské prolomení hranice mezi berlínskými sektory. Následně Chruščov odvolal veškeré hrozby uničené během krize. Vzhledem k udržení statu quo v oblasti krize postupně odezněla.

9 Summary

This bachelor thesis describes the attitude of the United States government in response to one of the most serious Cold War conflicts – the Berlin crisis in 1961. The topic is primarily focused on the attitude of US President John Fitzgerald Kennedy to this issue. The thesis is chronologically divided into three chapters. The first part generally describes the development that preceded the Berlin crisis in 1961 since the beginnings of World War II to the culmination of the crisis by building the Berlin Wall. The second part is focused on the process of this crisis. The third chapter of the thesis is main part. Includes a brief description of the President Kennedy's administration and continues to engage in negotiations between the leaders of the United States of America and the Soviet Union. Here is also paid the attention to the attitudes of President Kennedy to this problem.

During the World War II, disagreements emerged among the main representatives of the Allied coalition, largely in the context of the post-war Germany. By gradual development, Germany was divided into individual spheres of influence under the control of specific superpowers. Similarly, the city of Berlin, which was in the Soviet sphere of influence, was also divided. This imperfect partition provided political problems that were later amplified by the economic problems of the German Democratic Republic. Soviet Union leader Nikita Sergeev Khrushchev has decided to use this sensitive area and put pressure on the United States to believe that they will leave their positions in Berlin. But Kennedy took a tough stance and braved for the rights of Americans in West Berlin. Khrushchev, who had to resolve the economic situation as soon as possible, gave GDR officials permission to split the Berlin sectors. This has proven to be a good political solution that has benefited both the Soviet Union and the United States. The way the industries have been divided can be perceived by the public as immoral and outraged. West Berlin residents demanded that Americans continue to defend their rights. The American administration's response was seen by the public as slow. But Kennedy has thoroughly considered all the steps that need to be taken. He decided to encourage West Berlin's morale with a symbolic visit to Lucia Clay and Lyndon B. Johnson, as well as strengthening the US troops in the city. Kennedy thereby reassured the German public and at the same time reassured the Soviet Union that the United States would not attempt to break the border between the Berlin sectors. Subsequently, Khrushchev rejected all the threats that escaped during the crisis. With regard to maintaining the current state of the crisis has ended.